

mijn *streek*

2022

NUMMER 2

Themanummer Portretten van Parkstedelingen

Willy Bus-Berger,
de Hoensbroekse
kleindochter van 'de Radjah'
van Pringgondani

Zuster Peregrina Janssen,
ziekenzuster te Rolduc

Maria Sträter, de eerste
vrouwelijke wethouder van
Kerkrade

en enkele mannen

Omslag voorkant:

Maria Sträter, wethouder in Kerkrade.

Bron: Gemeentearchief Kerkrade

Achterkant: Willy Bus-Berger uit
Nederlands-Indië.

Colofon

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum. Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'

Opbraakstraat 62, 6432 BP

Hoensbroek.

Tel. 06-29518257.

E-mail:

redactie@MijnStreek-Parkstad.nl

website:

www.MijnStreek-Parkstad.nl

Bankrekening:

NL 86 INGB 0002 0699 07

(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Het Land van

Herle, Heerlen

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter,
drs. A. Quaedackers, secretaris;
H. Otten, penningmeester; P. Borger;
R. Braad; mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur;
drs. K. Linders, redactiesecretaris;
drs. A. Quaedackers, eindredacteur;
drs. J. Dohmen; dr. F. Gerards;
F. Patelski; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen kunt u per post of liever per mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN: 2468-6166

Jaargang 7 – 2022

Verschijnt driemaandelijks.

Abonnementen per jaar à € 21,00 of

€ 20,00 bij automatische incasso.

Looptijd van een abonnement is

uitsluitend per kalenderjaar. Bij

tussentijdse bestellingen worden

reeds verschenen nummers van

dat jaar nageleverd.

Prijs van dit nummer: € 6,50.

excl. porto- en verpakkingskosten.

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems

Druk: CPF XL Communication,

Landgraaf

L'histoire se répète!

Het is weer enige tijd geleden dat ik invulling heb gegeven aan het item 'Van de redactie'. Inmiddels zijn we een pandemie en oorlog verder. Op het moment dat u dit nummer ontvangt, hebben we in Nederland onze oorlogsslachtoffers herdacht maar ook de bevrijding en ons leven in vrijheid gevierd. Intussen is er in Europa echter opnieuw een oorlog gaande en worden er ook in Nederland (weer) vluchtelingen opgevangen. In de nabije toekomst leveren deze gebeurtenissen ongetwijfeld genoeg materiaal voor geschiedschrijvers om uit te putten en als basis te dienen voor nieuwe artikelen. Vluchtelingen, oorlog en pandemieën: *l'histoire se répète!*

MijnStreek nummer 2 van 2022 is dit keer gevuld met een keur aan artikelen over personen uit onze lokale geschiedenis. In dit nummer wordt aandacht besteed aan kleine lokale geschiedenissen die het absoluut waard zijn om te beschrijven. Zo is er speciale aandacht voor de geschiedenis van een drietal vrouwen uit deze regio. Zij maakten elk op hun eigen manier een verschil: door zorg voor zieken, het onderwijs of in de plaatselijke politiek. De mannen komen in dit nummer (uiteraard) ook aan bod: van mijnningenieur tot NSB'er en spion. Oorlog vormt in een aantal artikelen de rode draad.

Ik wens u veel leesplezier!

Diane Smeets-Habets

Wat geef je iemand die alles al heeft?

Doe een abonnement op MijnStreek cadeau!

Het zal veel mensen bekend voorkomen. De verjaardag van een familielid of vriend naderd of de feestdagen staan voor de deur en je wilt graag met een geslaagd cadeau voor de dag komen. Dat is niet altijd gemakkelijk, want wat geef je iemand die alles al heeft? Welnu, verras jarige jet of job met een abonnement op MijnStreek! Ook voor feestdagen een heel geslaagd cadeau-idee.

U kunt een abonnement op MijnStreek afsluiten voor 1 jaar. In dit geval zijn de kosten (€ 21,-) voor de gulle gever en gaan er vier nummers van MijnStreek naar de ontvanger. Ook kunt u een cadeau-abonnement afsluiten voor 3 jaar (3 x € 21,- of 3 x € 20,- bij automatische incasso). In dat geval krijgt de ontvanger naast 12 nummers van MijnStreek ook nog een boek cadeau (*Voortgezet onderwijs in Heerlen en omstreken of Zestig jaar vorse in de geschiedenis van Parkstad*). Zie hiervoor ook: landvanherle.nl.

Interesse in een cadeau-abonnement?

Stuur dan een e-mail naar penningmeester@mijnstreek-parkstad.nl. Wij nemen dan zo spoedig mogelijk contact met u op over de mogelijkheden.

INHOUD

Thema

- 4 De Heerlense procureur d'office Willem Hendrick Westrik
Alcoholist en een recalcitrante, schietgrage excentriekeling (ca. 1750)
Frans Gerards

Historisch actueel

- 9 Ir. Anton Eduard Dinger (1888-1952)
Biografische schets van een opmerkelijke en gewaardeerde Heerlense burger
Harry Strijkers

Portret

- 18 Willy Bus-Berger
(Den Haag 21 januari 1922 - Heerlen 7 december 2019)
De Hoensbroekse kleindochter van 'de Radjah van Pringgondani'; een 'Stille Kracht'
in Hoensbroek
Marcel Put

Thema

- 26 Levensschets van NSB'er Michael Nievelstein:
"Wij gaan voorwaarts met Mussert!"
Marcel Krutzen

Ingezoomd

- 31 Maria Sträter, de eerste vrouwelijke wethouder van Kerkrade
Diane Smeets-Habets

Portret

- 34 Zuster Peregrina Janssen (1887-1974)
Ziekenzuster van de kostschool en daarna het kleinseminarie te Rolduc
Frans Gerards

Portret

- 38 Godfried Wirtz, koerier tijdens de Eerste Wereldoorlog
Joost Reinaerts

Aangestipt

- 43 Rein van Lieshout, Koos Linders, Roelof Braad, Diane Smeets-Habets,
Frans Gerards en Wim Nolten

De Heerlense procureur d'office Willem Hendrick Westrik

FRANS GERARDS

Dr. Frans M. Gerards is lid van de redactie van *MijnStreek* en bestudeert aspecten van de geschiedenis van deze regio.

Alcoholist en een recalcitrante, schietgrage excentriekeling (ca. 1750)

Wie op internet in het tijdschriftarchief van het Land van Herle de naam *Westrik* intypt, krijgt als reactie 'geen resultaten'. Kennelijk is er over Westrik in Het Land van Herle dus nooit iets gepubliceerd.¹ Dat mag opvallend worden genoemd omdat de in Heerlen op het Kerkhof woonachtige Westrik in de periode van ca. 1740 tot 1760 in Heerlen een opvallende figuur moet zijn geweest die er zonder enige moeite in slaagde om de aandacht van de Heerlense magistraten en andere Heerlenaren op zich te vestigen. Hij was de zoon van Johannes Westrik en Geertruydt Averkamp. Johannes Westrik was 'bedienaar des goddelijcken woordts in de hervormde kercke tot Heerle'. Predikant dus.² Van het echtpaar Westrik-Averkamp zijn twee kinderen bekend: de in deze bijdrage genoemde Willem Hendrick en zijn zus Wilhelmina Gerarda, gehuwd met Lambertus Lemmens.³ Willem Hendrick viel op omdat hij alcoholist was. Hij hield ervan om mensen tegen zich in het harnas te jagen en te beledigen. Om het minste of geringste begon hij met zijn geweer of pistool erop los te schieten. Ook schrok hij er niet voor terug om iemand te mishandelen en zou hij zich schuldig hebben gemaakt aan ambtelijke corruptie. Wat dat laatste betreft zou hij herbergier en gauwdief Steven Voncken uit de Uilegats in Heerlen in ruil voor steekpenningen hebben getipt zodat deze kon vluchten om aan vervolging te ontkomen.⁴ In deze bijdrage wordt een beknopte schets van Westriks wangedrag gepresenteerd, waarbij nadruk wordt gelegd op zijn bijzondere talent om mensen te stangen.⁵ Om te beginnen een omschrijving van zijn ambtelijke functie.

Luitenant-drossaard Godard van Slijpe uit Maastricht (1698-1753), Portret door Henri Goovaerts; Collectie Stadhuis Maastricht, foto: RKDimages

Procureur of advocaat d'office

In de jaren veertig van de achttiende eeuw was baron Bentinck tot Diepenheim hoogdrossaard van het Staatse Land van Valkenburg waartoe ook de hoofdschepenbank van Heerlen behoorde. De hoogdrossaard was belast met de vervolging en berechting van criminelen. Vanwege zijn vele functies was Bentinck echter zelden of nooit in Valkenburg. Dit betekende dat hij het ambt van hoogdrossaard feitelijk niet kon uitoefenen. Hij liet dit ambt daarom waarnemen door een substituut, de luitenant-drossaard genoemd. In Bentincks periode was dat Godart van Slijpe, woonachtig in Maastricht waar hij ook burgemeester was. Dat betekende dat Van Slijpe ook maar weinig tijd had voor dat ambt. Daarom liet ook hij zich vervangen door een substituut en dat

was de procureur of advocaat d'office. Op 19 mei 1742 had Van Slijpe die functie toegekend aan Heerleenaar Willem Hendrick Westrik. Deze was dus de substituut van de substituut.⁶ Voor het gerecht van Heerlen nam Westrik voor de luitenant-drossaard Van Slijpe tijdens diens afwezigheid de criminele zaken waar. Het kan niet anders of Van Slijpe moet al snel tot de conclusie zijn gekomen dat hij met de benoeming van Westrik als zijn substituut een blunder had begaan.

Fragmenten uit een briefwisseling

Al op 12 juli 1743, ruim een jaar na Westriks benoeming, schreef Bentinck namelijk aan Van Slijpe: *'Het doet mij leet dat Westrik sig soude at-tacheeren aan den drank, hoope dat UwEdGestr. vermaningen en bestraffingen van dienst sal sijn, en zijn belofte van beterschap sal nakomen'*. Uit dit fragment kan worden opgemaakt dat Van Slijpe zijn principaal Bentinck had geïnformeerd over Westriks drankprobleem. Bentinck hoopte dat Westrik, nadat Van Slijpe hem de wacht had aangezegd, zijn gedrag zou beteren.

Op 30 april 1744 berichtte Van Slijpe Bentinck dat Westrik er niet in slaagde om van de alcohol af te blijven. Westrik had hem gevraagd of de hoog-drossaard hem niet *'een of het ander amptje'* kon bezorgen.

Op 12 november 1745 berichtte Bentinck Van Slijpe: *'Het doet mij leet, dat 't gedrag van Westrik bij continuatie niet betert, wilt hem uijt mijn naam seggen, dat bij aldien hij van conduiten niet verandert van mij geen faveur te wagten heeft, so dat niet kan helpen, dan sal ick hem laten loopen en op sijn eijgen vlerken laten drijven'*. Met andere woorden, de hoogdrossaard Bentinck zou Westrik, als hij zijn gedrag niet verbeterde, laten vallen als een baksteen. Op 17 maart 1746 schreef Bentinck aan Van Slijpe: *'Hoope te hooren, dat Westrik van comortement sal sijn verandert en een regulierder leeven sal lijden'*. Helaas, zoals uit het vervolg zal blijken: Willem Hendrick Westrik was onverbeterlijk.

Provoceren en intimideren

Dat blijkt uit een verklaring van kapitein-luitenant Stass, koster, notaris en schepen Cornelis Swildens uit Voerendaal en kapelaan Meijers, eveneens uit Voerendaal. Op maandag 7 oktober 1750 omstreeks vijf uur bezocht dit drietal in de namiddag *'Den Adelaar'* van Johan Hendrick Bloem om

daar gezellig samen een glas wijn te drinken. Op dat moment was daar ook procureur Westrik aanwezig. Aan Swildens vroeg Westrik toen hoe het met zijn *'schroefstok'* ging.⁷ Swildens zei toen dat hij zijn tijd moest afwachten. Vervolgens vroeg Swildens waarom Westrik hij hem toch altijd met die *'schroefstok'* lastig viel. Westrik zei toen: *"Jong, ik ben niet valsch op dig"*, waarop Swildens zei: *"Het is mij even veel Westrik oft gij valsch of goet sijt"*. Met andere woorden, of Westrik hem nu goed of kwaad gezind was, maakte Swildens niets uit. Daarop fluisterde Westrik Swildens iets in zijn oor dat de andere aanwezigen niet konden verstaan, waarna kapelaan Meijers, die het gezellig wilde houden, zei: *"Laten we een glas wijn drinken. Wij moeten elkaar niet choqueren"*.

Dat was te veel gezegd. Westrik richtte zich toen tot de kapelaan en zei: *"off hij Paap wel wiste wat er in genesis stont, daer seijde Godt laet ons menschen maeken, dat den duijvel daarbij staende en sulkx nae willende doen, een kluijt aerde nam, die nederwierp, Fiat seijde den duijvel en daer stont de Paap"*. Volgens Westrik waren rooms-katholieken dus schepsels van de duivel.

Toen Swildens dit hoorde, zei hij tegen Westrik: *"Foeij verken, durf gij Gods woord soo misbruijken!"* Ook kapelaan Meijers was verontwaardigd en zei: *"Wat durft gij vujlen momber van Papen te seggen"*, waarop Westrik zei: *"Paap, verstaat gij ook Latijn?"*. Vervolgens sprak Westrik een Latijns woord uit dat op Swildens na niemand begreep. Westrik had namelijk *'adulterus'* gezegd, dat overspel, ontteren, echtbreken of verleiden betekent. Swildens berispte Westrik toen met de woorden: *"Foeij Westrik, kan dan een eerlijk man bij u komen of gij moet hem schelden!"*. Westrik op zijn beurt zei toen: *"Koster of magister, wat wilt gij daar mee seggen, of hoe heb ik het met u, weet gij dat ik in Den Haag kom, en sal ik u ook aanklagen of niet?"*. Met die woorden bedreigde Westrik Swildens dus min of meer met het indienen van een klacht tegen hem in Den Haag, waar de Staten-Generaal, de Raad van State en de Staatse Raad van Brabant, het hoogste rechtscollege voor de Landen van Overmaze, waren gevestigd. Swildens werd van dat dreigement echter niet koud of warm en zei tegen Westrik dat hij voor het kosterschap van Voerendaal een akte van de soeverein, dus van de Staten-Generaal, had ontvangen en dat ze in Den Haag zowel bij de Staten-Generaal, de Raad van State als bij de Raad van Brabant goed over

Het Kerkplein in Heerlen waar procureur Westrik woonde.

hem te spreken waren. Hetzelfde gold voor de drossaard en de voogd van Valkenburg. Westrik zei toen dat dit allemaal schelmen waren, waarop Swildens reageerde met de woorden: *"Foeij Beest, schelde gij den Souverain dan is dat ver genoeg gekomen, waer wil dat henen of naer toe"*. Met andere woorden, waar moet dat met jou naar toe als jij de Staten-Generaal als soeverein van het land en allerlei andere hoge magistraatspersonen als louter schelmen betiteld?

Op dat moment werd het Maria Schils, de echtgenote van Johan Hendrick Bloem, die het gesprek tussen Swildens en Westrik enige tijd had aangehoord, allemaal te veel. Ze zei toen tegen Westrik: *"Gij Beest, wat hebt gij in de kamer te doen dat gij eerlijke luijden affronteert!"*. Met andere woorden, wat doe je hier in de gelagkamer als je alleen maar erop uit bent om eerlijke mensen te beledigen. Westrik zei toen tegen haar: *"Kom laet mij eens voelen oft de k.. nog op sijn plaats staat"*.

De kapitein-luitenant Stass zei later dat Westrik ronduit 'de kut' had gezegd en daarbij met een hand naar haar buik had gegrepen. Swildens had daarop gereageerd met tegen Westrik te zeggen: *"Foeij Beest!"*.

Uit het voorafgaande blijkt duidelijk dat Westrik er niet voor terugschrok om hooggeplaatste personen te beledigen. Dat werd bevestigd door Johan Peuskens. Westrik had hem namelijk een keer gevraagd: *"Weet gij wat nieuws?"*, waarop Johan Peuskens had gezegd: *"Nee, ik weete niets!"*. Westrik had toen tegen hem gezegd: *"Ik sal u wat*

nieuws seggen, Slijpe is eene schelm, den Schouth en geheel justitie". Kortom, met deze uitspraak had Westrik niet alleen zijn principaal de luitenant-drossaard Van Slijpe onderuitgehaald, maar ook de schout van Heerlen en het hele justitiële apparaat, dus ook het schepengerecht.

Het in het voorafgaande aangehaalde gesprek in 'Den Adelaar' toont duidelijk aan dat Westrik ervan hield om anderen op de kast te jagen. Dat werd bevestigd door procureur Johannes G. Thielen. In de eerste week van oktober 1750 had Thielen als ouderling de kerkenraad van de gereformeerde gemeente in Heerlen bijgewoond. De maandag daarna was hij met nog enkele anderen, allemaal van de roomse religie, ten huize van Peter Caspar Dautzenberg geweest waar toen ook Westrik naar binnen was gekomen. Die was naar de achterkamer van het huis gegaan waar hij om een glas brandewijn had gevraagd. Vervolgens was hij naast Thielen komen zitten en had hem gevraagd: *"Hebt gij oock de Sodomitische vergaederinge bij gewoont off is uE maer daerin een Jae Broeder off doet ghij mede met Sodoms vorst"*. Met deze woorden had Westrik de spot gedreven met de kerkenraad. De deelnemers aan die vergadering hield hij kennelijk voor een stelletje homoseksuelen.

Een ander voorbeeld kwam van Herman Niessen, diaken van de gereformeerde gemeente in Heerlen en broer van de meid die bij predikant Hendrik Crena woonde. Tegen Herman Niessen

Het huis van het domineesgezin Westrik lag naast de gevangentoren.

had Westrik gezegd: *“Herman, is hoog tijd dat ghij u Suster laet Ringen en wilt ghij geld daer voor hebben, ick sal het uw geven”*.

Dat Westrik er niet voor schroomde om zijn gereformeerde geloofsgenoten te beledigen, betekende niet dat ook rooms-katholieken dat mochten doen, want dan zag hij zich als procureur d’office genoodzaakt om op te treden. Zo had een zekere Peter Jurgens op 7 juni 1745 de gereformeerde schoolmeester van Nieuwenhagen, François Cruygers, beledigd. Jurgens had namelijk tegen de schoolmeester gezegd: *“Wy zijn alle Catholicq, wij hebben hier geen Geusen van doen”*. Met andere woorden met geuzen, een scheldwoord voor gereformeerden, willen wij katholieken niets te maken hebben. Toen Westrik erachter kwam wat Peter Jurgens tegen de schoolmeester had gezegd, stelde hij onmiddellijk luitenant-drossaard Van Slijpe van die belediging op de hoogte in de hoop dat deze daar werk van zou maken en tot vervolging zou overgaan.

Schietgraag

Een andere zeer omstreden hobby van Westrik was om op het Kerkhof in Heerlen met een snaphaan rond te lopen.⁸ Zonder de geringste aanleiding kon hij er dan zo maar op los schieten. Zo werd van hem verteld dat hij in 1745 ’s avonds bij een huis had aangeklopt om twee vrouwen,

die hij voor hoeren hield, op te sporen en te arresteren. Toen hij te horen kreeg dat ze al waren vertrokken had hij de weerloze meid die hem dit vertelde met een pistool in haar gezicht geschoten en verwond. En op de door de Staten-Generaal op 13 juni ingestelde *‘algemene vreugdedag’* in 1749 ter viering van de beëindiging van de Oostenrijkse Successieoorlog zou Westrik, in plaats van zich te amuseren, tegen zijn achtjarig zoontje Johan Gerrit hebben gezegd: *“Schiet die eens in den kop of in de ogen”*. Vervolgens schoot zijn zoontje een zekere Frans Onouw met een zakpistool in zijn gezicht, waarna deze hevig begon te bloeden.

Ene M.M. Ross wist te vertellen dat Westrik op zekere dag een huis wilde binnenlopen waar hij door Ross werd tegengehouden. Hierop vroeg Westrik hem: *“Is Henske met sijn hond hier?”*. Ross zei toen: *“Jae, hier is hij, wat wilts tou hem doen?”*, waarop Westrik zei: *“Ik wil hem doet schieten”*. Ross zei toen: *“Dat suls dou wel agter weegens laten, hier in ’t huijs. Wens dou wat souken wils, dat tous du op de straat of iverans anders zoeken”*. Westrik was daarna voor de deur gaan staan en had geroepen: *“Schelm kom uijt, ik wil dig voor de kop schieten als een hont”*.

En dan was er ook nog het verhaal van Johan Peuskens die op zekere dag, terugkomend van Wijnandsrade, in Ten Esschen in de deuropening van het etablissement van Hendrik Heuts Westrik en de chirurgijn Math Roebroek zag staan. Roebroek riep toen tegen hem: *“Hänske geis dou mit noe Heerle?”*, waarop Johan Peuskens bevestigend antwoordde. Roebroek zei toen: *“Dan com en drink eine mit”*.

Toen ze ’s avonds in het donker in Heerlen aankwamen, vroeg Westrik aan Peuskens of hij nog even mee naar binnen wilde gaan. Westrik wilde hem het geld geven dat hij hem nog schuldig was. Peuskens weigerde dat, maar Roebroek zei toen: *“Gaat maar in, ik ben ja bij dig en ontfang dat geld”*. Binnen angekommen zei Westrik tegen zijn vrouw: *“Geeft aan Peuskens een rixdaalder, ik ben hem die schuldig”*. Zijn vrouw zei toen: *“Ik heb geen geld”*, waarop Westrik zei dat zijn vrouw dan maar even naar de jood aan de overkant moest gaan en daar een pand moest inleveren voor geld.⁹ Toen zijn vrouw even later terugkwam, telde Westrik bij de brandende lamp op tafel het geld en gaf dat aan Peuskens. Vervolgens blies hij de lamp uit en begon hij met een schietgeweer wild

op Peuskens in te slaan en te steken, zowel naar zijn keel als naar de pruik die hij op z'n hoofd had. Vervolgens viel de tafel om en sloeg Westrik het geld zo hard uit Peuskens' handen dat het rond vloog tot in de keuken. Roebroek hield Westrik vervolgens vast en zei tegen Peuskens: "Ga, daar komt een ongeluk van".

Kerkenraadsvergadering

Het mag duidelijk zijn dat luitenant-drossaard Van Slijpe liefst van zijn substituut Westrik af wilde. Dat deed hij door over Westrik een zwartboek aan te leggen waarvoor hij informatie en verklaringen van anderen nodig had. Met dat doel richtte hij zich ook tot de gereformeerde christelijke gemeente in Heerlen met het verzoek om hem te informeren over Westriks godsdienstige attitude. Deze werd op 14 april 1751 besproken in een kerkenraadsvergadering. Aanwezig waren de predikant Hendrik Crena, de ouderlingen Johan Gerard Thielen en Hermanus Niessen en de diakens Hermanus Lamberts en Peter Romer. Na Gods heilige naam te hebben aangeroepen gaf de voorzitter aan wat het doel was van de vergadering. Luitenant-drossaard Van Slijpe wilde namelijk weten hoe Westrik zijn openbare plichten van de gereformeerde godsdienst vervulde. De diakens Lamberts en Romer zeiden toen dat ze Westrik al lang niet meer in de kerk hadden gezien, noch tijdens de prediking van Gods heilige woord, noch dat hij des Heeren tafel was gena-

derd. De ouderlingen Thielen en Niessen wilden deze vraag echter niet beantwoorden. Ze kenden namelijk de reden niet waarom Westrik niet meer in de kerk was geweest.

Slot

Dat luitenant-drossaard Van Slijpe liefst van Westrik af was, was voor Westrik een reden om zich tegen Van Slijpe te keren. De spanningen die dat tussen hem en de onverbeterlijke Westrik opleverden liepen daarna totaal uit de hand toen Westrik tegen Van Slijpe een klacht indiende bij Onno Zwier van Haren toen deze als commissaris-deciseur in Maastricht aanwezig was.¹⁰ Westrik beschuldigde Van Slijpe er namelijk van diverse strafzaken die hij bij hem had aangemeld, niet te hebben opgepakt. Van Slijpe verdedigde zich tegen deze beschuldiging door te stellen dat hij zich tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, toen de vijandelijke legers dichtbij Maastricht lagen, niet buiten de stad had kunnen begeven. Voor Van Slijpe was de maat nu helemaal vol. Bij de Staatse Raad van Brabant diende hij het verzoek in om Westrik vanwege zijn wangedrag te ontslaan en te laten berechten. Of Westrik daarna is berecht, staat niet vast, ontslagen is hij wel. Op 10 maart 1752 benoemde de Raad van Brabant en de Landen van Overmaze namelijk mr. Jan Tornenberg in Westriks plaats. In handen van de president van de Raad legde de nieuw benoemde functionaris de eed af.¹¹

Noten

- 1 Raadpleegt men het Schepenbankarchief van Heerlen dan levert dat vier resultaten op van gerechtelijke procedures waarbij Westrik in de periode van 1748 tot 1760 drie keer als eiser en een keer als gedaagde optrad. Aan Westriks wangedrag werd wel aandacht besteed door Rein van Lieshout in zijn boek *Bokkerijders in Zuid-Limburg en omstreken 1730-1748, Deel III* (Heerlen 2020), Hoofdstuk XXVII, 195-199.
- 2 Rijckheydt Heerlen, 194 Hervormde Gemeente Heerlen, 1649-1918 (1959) Lijst van predikanten van de Hervormde Gemeente Heerlen (2.1).
- 3 Rijckheydt Heerlen, 001 Schepenbank Heerlen, 1479-1796, inv.nr. 4294 (1733-1739).
- 4 Zie over Steven Voncken: A. Blok, *De Bokkerijders* (Amsterdam 1991), 44, 64, 79 en 272. Steven Voncken was volgens luitenant-drossaard Van Slijpe naar Spaans territorium gevlucht waar hij zich schuil had gehouden in een klooster. Van daaruit was hij naar Keizersweerd vervoerd, nu Kaiserswerth en een stadsdeel van Düsseldorf, waar hij was overleden.
- 5 Hierbij is gebruikgemaakt van de volgende archieven: BHIC 's-Hertogenbosch, Raad van Brabant Criminele Procesdossiers, inv.nr. 447.0220 (bevat 149 beschreven pagina's) en inv.nr. 788.3594 (bevat 49 beschreven pagina's).
- 6 Het systeem van substituten werd in 1772 door advocaat-fiscaal J.F. van Steelant als een van de tekortkomingen van het justitiële apparaat van Staats-Valkenburg signaleerd. Zie: J.H.H.M. van Hall, *Een onderzoek naar de rechtspraak in de Staatse Landen van Overmaze door de advocaat-fiscaal J.F. van Steelant Ten Werentliken Rechte* (Maastricht 1990), 59-86.
- 7 Het is niet duidelijk wat met een schroefstok wordt bedoeld. Het zou een soort wandelstok geweest kunnen zijn die aan de bovenkant was versierd met metaal: zilver, brons of koper. Dergelijke stokken waren in de 18de eeuw heel populair.
- 8 Een snaphaan is een 18de-eeuws vuurwapen.
- 9 De jood was waarschijnlijk Mozes Benedict. Zie over hem: A. Blok, *De Bokkerijders* (Amsterdam 1991), 370.
- 10 De commissaris-deciseur was een afgevaardigde van de Staten-Generaal. Om de twee jaar bezochten twee commissarissen-deciseurs Maastricht om daar de twistgedingen in hoger beroep te beslissen. Van Onno Zwier van Haren wordt gezegd dat hij twee van zijn dochters seksueel zou hebben misbruikt. Zie hierover: E. du Perron, *Schandaal in Holland* (Amsterdam 1962).
- 11 BHIC 's-Hertogenbosch, 19 Raad van Brabant, Resoluties, inv.nr. 3190.

Ir. Anton Eduard Dinger (1888-1952)

HARRY STRIJKERS

Harry Strijkers is oud-beredrijfsarchivaris van DSM en amateurhistoricus.

Biografische schets van een opmerkelijke en gewaardeerde Heerlense burger

Op 29 juni 1952 overleed op 64-jarige leeftijd in zijn woonplaats Heerlen ir. Anton Eduard Dinger. Een hooggeachte persoonlijkheid met veel verdiensten voor Heerlen en de regio was niet meer. Het is bijna honderd jaar geleden dat deze notabele ingenieur aan de wieg stond van de Heerlense Oranjevereniging. En een belangrijke nalatenschap, de Ir. Dingertuin – enkele decennia terug omgedoopt tot 'ABP-tuin' –, krijgt weer zijn naam en wordt in ere hersteld, hebben we horen zeggen.

Anton Eduard Dinger werd geboren op 17 januari 1888 te Salemba (Weltevreden), gemeente Batavia, in Nederlands-Indië. Hij was zoon van Jan Dinger en Elisabeth Malvina Ernestina van Polanen Petel. Zijn gefortuneerde vader Jan Dinger werkte daar als landbouwindustriële en was directeur van cultuurmaatschappijen. Hij was tevens directeur van de NV Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij, de op twee na grootste bankonderneming.¹

Studie

Anton Eduard Dinger doorliep in Batavia de HBS. In 1905 vertrok hij vanuit Nederlands-Indië naar Nederland voor zijn ingenieursstudie aan de Technische Hogeschool te Delft. In juli 1910 behaalde hij op 22-jarige leeftijd het diploma van civiel ingenieur. Hij keerde niet terug naar Batavia, waar zijn ouders nog steeds woonden. Twee maanden later, op 1 september 1910, werd Dinger bij de Staatsmijnen in dienst genomen als opzichter. Eerder al, in 1905, had hij stage gelopen als opzichter bij Rijkswaterstaat. Op 23 april 1912 trouwde hij in Nijmegen met

Portret van A.E. Dinger op het moment dat hij voorzitter van de VVV Heerlen werd.

Mary Nieuwenhuisen. Uit dit huwelijk werden twee zonen geboren, respectievelijk in 1913 en 1916; beiden zijn later eveneens afgestudeerd als ingenieur.²

Bouwafdeling

Al snel, op 1 januari 1911, volgde zijn bevordering tot ingenieur. Vanaf mei 1918 kreeg hij de leiding over de Bouwafdeling. Gedurende zijn meer dan veertigjarige diensttijd heeft Dinger op het gebied van de woningbouw van de Staatsmijnen zijn persoonlijk stempel gedrukt. Tuindorp 'Treebeek' kwam onder zijn supervisie tot stand. Ook bij het ontwerp van de talrijke grote fabrieks-

*Jan Dinger, vader van ir. A.E. Dinger.
Hij werd geboren te Amsterdam op
16 augustus 1853 en overleed 2 maart
1917. Hij trouwde op 14 augustus
1875 te Batavia met Elisabeth
Malvina Ernestina van Polanen Petel.*

*Elisabeth Malvina Ernestina van
Polanen Petel, moeder van ir.
A.E. Dinger. Zij is geboren op 25 juli
1858 in Serang of Malang. Overleden
in Batavia op 7 maart 1938*

gebouwen op de bedrijfsterreinen heeft hij scheppende arbeid verricht. Op 1 december 1925 volgde zijn benoeming tot hoofdingenieur. Op 1 januari 1948 werd hem de titel van hoofdbedrijfsingenieur verleend.

Voor de Staatsmijnen verwierf Anton Dinger grote verdiensten. Uitgezonderd de gebouwen in het beginstadium van Staatsmijn Wilhelmina kwam onder zijn leiding het grootste gedeelte van alle bovengrondse gebouwen van de Staatsmijnen en het Stikstofbindingsbedrijf tot stand. Hierbij behoorden ook de diverse mijnemplacementen, wegen, bruggen en de havenwerken in Stein.³

Oranjecomité

Dinger, die op Koninginnedag (31 augustus) 1910 naar Heerlen kwam, was verknocht aan het Oranjehuis. Op 26 september 1925 vond in het raadhuis een bijeenkomst plaats belegd door burgemeester M.A.M. Waszink en voorgezeten door wethouder Spijkers. In deze bijeenkomst werd Dinger tot voorzitter van het Oranjecomité benoemd en J.M.H. Stollman tot secretaris-penningmeester. Aangenomen kan dan ook worden dat het Oranjecomité in 1925 met zijn werkzaamheden begon. De overige bestuursleden waren C. Hennen, J.J. Spijkers en E. van Wersch. Dinger heeft jarenlang als voorzitter van het Heerlense Oranjecomité met grote persoonlijke inzet en geldelijke steun veel tot stand gebracht. In de Heerlense raadsvergadering van begin maart 1939 was men druk bezig met het behandelen van de begroting 1939 met, zoals gewoon-

lijk, ellenlange beschouwingen. Tijdens deze bijeenkomst deelde de voorzitter, burgemeester Van Grunsven, mee dat Dinger wegens gezondheidsredenen ontslag had genomen als voorzitter van het Oranjecomité. Van zijn vertrek werd met leedwezen kennisgenomen. Dinger had de naam de enige Heerlense miljonair te zijn. Daar hoorde een Rolls-Royce als vervoermiddel bij. Hij was niet alleen een vrijgevege, maar ook een beminnelijke en eenvoudige man.⁴

Hoeve De Aar

Hoeve De Aar werd in opdracht van Dinger ontworpen door Cornelis van der Velden, destijds architect in dienst van de Staatsmijnen. In 1930 is het pand opgezet als modelboerderij. Bij de officiële opening kwam er zelfs een koninklijke gast op bezoek in de persoon van prins Hendrik, echtgenoot van koningin Wilhelmina. Op de foto op pagina 12 staan nog meer hoogwaardigheidsbekleders zoals de toenmalige burgemeester van Heerlen M. van Grunsven, de commissaris van de koningin baron van Hövell tot Westerflier en de trotse eigenaar ir. A.E. Dinger. De hoeve was speciaal ingericht als hoogwaardig melkveebedrijf. Het was het enige bedrijf in Zuid-Limburg dat 'model-melk' leverde. De melk van De Aar ging onder meer naar de Vroedvrouwenschool en het Heerlense ziekenhuis. De modelboerderij dankt de naam Aar of 'Oar', dat 'bron' of 'waterloop' betekent, aan een kleine bron die daar vroeger ontsprong en naar de Geleenbeek afliep.

In 1942 vond er in Heerlen een stierenkeuring plaats. Eigenaar Dinger deed ook mee met een stier. In totaal waren er 31 stieren aangemeld. Zes stieren werden afgekeurd. Goedgekeurd werden de stieren van de volgende eigenaars: ir. A.E. Dinger (Heerlen), L. Boormans (Imstenrade), W. Vijgen (Maar-Kerkrade), L. Schneiders (Voerendaal), W. Lanckohr-Schiffelder (Heerlen; twee stuks), P.J. Ploumen (Meezenbroek), W.J. Wiertz (Beitel; twee stuks), T.L. Willems (Heerlerbaan), H.J. Bertram (Voerendaal), J.W. Schrijvers (Ubachsberg), H.J. Hollands (Simpelveld) en J. Vaessen-Steenhuis (Voerendaal). Hoeve De Aar bleef tot begin jaren zestig eigendom van de familie Dinger.⁵

Tentoonstelling

In 1934 werd een fototentoonstelling georganiseerd door de plaatselijke VVV. Deze werd op zaterdag 25 augustus om 15.00 u. geopend. Plaats van handeling was de kleine zaal van het gemeenschapshuis Ons Volkshuis. De opkomst was groot. Voorzitter Dinger betreunde het dat de Heerlense burgemeester verhinderd was om deze tentoonstelling te openen. Hierdoor was volgens hem de plechtigheid "een groot deel van hare luister ontnomen".⁶ Dinger meende in het belang van het vreemdelingenverkeer zijn tuin gedurende de tentoonstelling voor het publiek open te moeten stellen. Voor toeristen was dit een unieke gelegenheid deze alom bekende en fraai aangelegde tuin te bewonderen.⁷ Op 15 februari 1939 om 19.30 u. vond, ook in Ons Volkshuis, een algemene vergadering van de Zuid-Limburgse Tuinbouwvereniging plaats. Als spreker trad op de heer V.G. Ploem, tuinbaas van Dinger. Hij hield een lezing met als titel 'Coniferen: oorsprong, ontwikkeling en sierwaarde'. Hij had takken van coniferen meegenomen om zijn verhaal toe te lichten. Vermeldenswaardig was ook het feit dat in de tuin van Dinger tweehonderd verschillende soorten coniferen aanwezig waren.⁸

Verenigingsleven

Dinger was in het Heerlense maatschappelijk leven ook actief als voorzitter van de plaatselijke VVV. Ook deze instelling heeft veel aan hem te danken. Hij was steeds bereid om op elk gebied van het openbare leven steun en medewerking te verlenen. De stad Heerlen was hem daar ook zeer

Advertentie over de Hoeve De Aar in het Limburgsch Dagblad 30 januari 1930.

erkentelijk voor. Bij zijn zilveren dienstjubileum van de Staatsmijnen in 1935 werd hij benoemd tot ereburger van de stad en hij ontving bij die gelegenheid de hierbij behorende gouden eremedaille van de gemeente. De gezamenlijke mijn-directies herbenoemden in 1942 de aftredende bestuursleden J. Mous, ir. A. Dinger, mr. A. Haex, en ir. J.C.F. Flohil voor zes jaar tot hoofd-ingelanden in het bestuur van het Waterschap der Geleen- en Molenbeek met zijtakken.⁹

Dinger was voorzitter van de Heerlense Doopsgezinde Gemeente en van het protestantse gezellenhuis LOMA nabij Staatsmijn Emma. Hij was een van de oprichters en later erelid van de Vereniging van Zuid-Limburgse ingenieurs. Verder was hij lid van de raad van arbitrage voor de bouwbedrijven, bestuurslid van Ons Limburg en bestuursvoorzitter van de Middelbare Technische School (MTS) van Heerlen. Ook was hij actief in de Stichting Stadsschouwburg Heerlen. Na zijn overlijden werd op 22 oktober 1952 veearts dr. G.J.G. Janssen benoemd tot zijn opvolger. In de algemene ledenvergadering van de Vereniging voor Nijverheidsonderwijs te Heerlen, werd ir. C.E.P.N. Raedts, directeur van de Oranje Nassau-Mijnen, gekozen tot bestuurslid van de vereniging. In de op de ledenvergadering volgende bestuursvergadering werd Raedts gekozen tot voorzitter van de vereniging als opvolger van wijlen ir. A.E. Dinger.¹⁰

Hoog bezoek aan Hoeve de Aar op 10 juni 1930. Prins Hendrik zit geheel rechts. Naast hem de toenmalige gouverneur dr. E.O.J.M. baron van Hövell tot Westerflier en zittend tweede van links burgemeester M. van Grunsven. De derde persoon van rechts die achter de stoelen staat is eigenaar ir. A.E. Dinger.

De Dingertuin

De familie Dinger woonde bij hun komst in Heerlen nog niet meteen in de Rozenhof gelegen aan de Valkenburgerweg 31. De eerste jaren woonde het gezin in de Akerstraat. In 1917 werd villa Rozenhof aangekocht van een ingenieur van Staats-toezicht op de Mijnen. Het huis op zichzelf stelde, ofschoon groot, niet zo veel voor. De grote tuin echter werd later een droom. Deze was een oase van rust midden in Heerlen en strekte zich uit vanaf de Valkenburgerweg tot aan de verlengde Oude Lindestraat. Langs de Hamerstraat was hij afgezet met een hoge muur die de familie de nodige privacy verschafte. Maar een paar dagen per jaar, zo rond de Koninginneverjaardag op 31 augustus, stond de tuin open voor het publiek, gratis natuurlijk. Door de aanleg van deze prachtige tuin rondom zijn villa Rozenhof heeft Dinger nationale bekendheid gekregen. Het begin van de aanleg dateert uit de jaren 1925-1927. De vier hectaren grote tuin werd gekenmerkt door zijn aparte architectonische vormgeving. Dinger liet daarvoor exotische planten vanuit Oost-Indië naar Heerlen brengen. De tuin is beschreven in een van de zogeheten Mijnnummers van de VVV door dr. J.A. de Wever uit Nuth.¹¹ In 1930 gebeurde het voor de eerste keer dat Dinger zijn tuin gratis openstelde voor het publiek. In dat jaar besloot de familie Dinger op verzoek van enkele stadgenoten hun tuin in het weekend van 29, 30

augustus en maandag 1 september open te stellen voor publiek en wel tussen 17.00 en 20.00 uur. De ingangen bevonden zich aan de Coriovallumstraat en aan de Smedestraat. Het publiek werd verzocht geen honden mee te nemen. Herten en het aanwezige gevogelte mochten, mits in beperkte mate, met brood worden gevoerd.¹²

Niet alle bezoekers hadden goede bedoelingen. Eind juli 1934 was 's nachts geprobeerd in de tuin een hert te vangen door middel van een strik. Deze poging mislukte echter. De politie stelde een uitgebreid onderzoek in.¹³

Op zaterdag 4 mei 1935 organiseerde de 'Zuid-Limburgse Tuinbouwvereniging' een excursie naar de tuin van Dinger. Men kwam van tevoren om 16.00 u. bijeen in 'Ons Volkshuis'. De dag erna, op zondag 5 mei, ging diezelfde club op excursie naar de tentoonstelling Flora te Heemstede.¹⁴

De oorlog had voor Dinger persoonlijk rampzalige gevolgen. Zijn Indische bezittingen waren nagenoeg totaal vernield. Dit betekende dat er ook geen inkomsten meer uit dit bezit genoten werden. Hierdoor kon hij na de oorlog nog maar enkele van zijn tuinlieden aanhouden. Hij nam contact op met de bekende tuinarchitect John Bergmans met het verzoek om de tuin onderhoudsvriendelijker te maken.¹⁵

Groepsfoto gemaakt naar aanleiding van het bezoek van hoofddirecteur mr. dr. W.F.J. Frowein van de Staatsmijnen in Limburg aan de jubileumtentoonstelling in het Koloniaal Instituut te Amsterdam op 24 augustus 1938. Op de foto v.l.n.r. H. Adolf, G. de Clercq, prof. dr. L. Ph. Le Cosquino de Bussy, mr. dr. W.F.J. Frowein, C.G. Vattier Kraane, ir. A.E. Dinger en drs. C.D. Zelders.

Doopsgezinde Gemeente

Vanaf het begin van het bestaan van de Doopsgezinde Gemeente in Zuid-Limburg tot aan zijn overlijden was Dinger vrijwel onafgebroken voorzitter van de kerkenraad. Zijn organisatorisch talent, zijn leidinggevende kwaliteiten én zijn grote vermogen waren van grote waarde voor de op- en uitbouw van de Gemeente. Dinger was oprecht en overtuigd lid van de doopsgezinde kerk.

Toch was zijn positie binnen de doopsgezinde gemeente na de oorlog niet onomstreden. Hij zou 'misbruik' maken van zijn hoge positie in de samenleving en in de kerk even hiërarchisch en sturend leiding geven zoals hij gewend was te doen bij de Staatsmijnen, ook al werd hij in de Gemeente 'broeder Dinger' genoemd. Ook zou hij volgens enkele kerkenraadsleden te veel rekening houden met opvattingen van de Staatsmijnendirectie en "tegenstellingen met de heersende geloofsovertuiging in deze streek tot elke prijs trachten te vermijden". Met andere woorden: hij zou weinig zelfbewust doopsgezind zijn. Dinger was een sturende, soms ongeduldige voorzitter. Met name bij bouwkundige en financiële onderwerpen trok hij door zijn ervaring en opleiding snel conclusies en legde hij besluiten voor zonder dat de kerkenraad zich daar rustig over had kunnen beraden. Voorzitter Dinger was nu eenmaal een man van de daad. Bij een hoofdelijk stemming in 1947 werd hij echter toch herkozen.¹⁶

Zweefvliegen

Een andere hobby van Dinger was zweefvliegen. Ook hier werden de clubleden van de Eerste Limburgse Zweefvliegclub (ELZC) in 1935 aangenaam geconfronteerd met zijn vrijgevigheid. Dinger schonk zijn oude auto, een Stutz, aan de ELZC. Op het chassis werd de eerste lier van de club gebouwd, voor die tijd een geweldige luxe. Via deze lierstart was een grotere starthoogte mogelijk. Het is niet duidelijk of hijzelf ook aan deze tak van sport deed. Hij was in elk geval wel bestuurslid van de Heerlense Zweefclub. Hij publiceerde regelmatig in diverse bladen en periodieken zoals *De Ingenieur*, het *Polytechnisch Weekblad* en het *Maandblad voor de Volkshuisvesting*. In zijn jongere jaren was hij een beoefenaar van sport in het algemeen. Ook was hij een groot bewonderaar van oude Aziatische en Egyptische kunst.¹⁷

Oorlog

Gedurende de oorlogstijd werden regelmatig prominente personen gegijzeld. Dit was bedoeld als afschrikwekkend signaal naar de Nederlandse bevolking dat verzet niet werd getolereerd. Op 4 mei 1942 werd ook Dinger door de Duitse politie op zijn kantoor gearresteerd en als gijzelaar naar het Burgerlijke geïnterneerden Kamp Beekvliet te St. Michielsgestel gebracht. Waarschijnlijk was dit een represaille voor de internering van

Opening van een tentoonstelling van ontwerpen voor jubileumaffiches in kasteel Hoensbroek op 22 december 1951. Deze wedstrijd werd georganiseerd ter gelegenheid van het nog te vieren vijftigjarig bestaan van de Staatsmijnen in Limburg in 1952. Ir. A.E. Dinger, voorzitter van het feestcomité, houdt een toespraak. Winnaar van deze wedstrijd was Lambert Corduwener, 25 jaar oud en werkzaam op de afdeling luchtverversing van de staatsmijn Emma in Hoensbroek.

Duitsers in het toenmalige Nederlands-Indië. Hier heeft hij vijf maanden vastgezet. In de nacht van 5 op 6 oktober 1942 voerden de Engelsen een bombardement uit. Hierbij werden de installaties van Staatsmijn Maurits in Geleen zwaar getroffen. Voor een snelle uitvoering van de herstelwerkzaamheden was de aanwezigheid van Dinger, als chef van de Bouwafdeling, dringend gewenst. De bezetter wilde de kolenproductie zo spoedig mogelijk weer op peil krijgen. Op 24 oktober 1942 werd hij weer in vrijheid gesteld.¹⁸

Overlijden

De laatste jaren van zijn leven sukkelde hij met zijn gezondheid. Toch nam hij in 1952 de zware taak op zich van voorzitter van het jubileumfeestcomité ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Staatsmijnen in Limburg. Hij had van de directie van de Staatsmijnen de opdracht gekregen om de algemene leiding op zich te nemen van de feestelijkheden in mei 1952. Het comité dat de feestelijke viering van het vijftigjarig bestaan der Staatsmijnen organiseerde bestond uit de heren ir. Bauduin, B. Bekman, ir. A.E. Dinger, ir. A. Paulen en ir. Poelhekke.

Op 29 juni 1952 overleed ir. Dinger toch nog onverwacht in het St. Joseph-ziekenhuis te Heerlen.¹⁹

Begrafenis

Op woensdag 2 juli 1952 vond zijn plechtige begrafenis plaats. Een onafzienbare, ingetogen en indrukwekkende stoet begeleidde het stoffelijk overschot van ir. Dinger naar de Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat. Onder hen die hem uitgeleide deden bevonden zich tal van vooraanstaande personen onder wie burgemeester Van Grunsven, drs. A.C.J. Rottier en dr. ir. J. van Aken, directeurs Staatsmijnen, oud-directeur Staatsmijnen J. Mous, ir. Freling, vertegenwoordiger van de Oranje Nassau-Mijnen, de heer Schweitzer, oud-directeur van de Laura en Vereniging, hoofdaalmoezenier Roncken, pater Colsen en verder delegaties van tal van verenigingen, bewegingen en instellingen zoals de Heerlense Oranjevereniging, de VVV, de MTS, de Stadsschouwburg en de Technische School. De deputatie van de Technische School opende de stoet met omfloerst vaandel. Veel kransen en bloemstukken werden op een aparte rouwwagen meegevoerd. De lijkwagen, die werd geflankeerd

Begrafenis van E. Dinger op de Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat te Heerlen. 'Vrij plotseling overleden op 29 juni 1952 in het Heerlense ziekenhuis,' zie artikel in Nieuws van de Staatsmijnen 18 juli 1952, p. 1.

door een delegatie van de Bouwafdeling van de Staatsmijnen als slippendragers, was ook behangen met tal van kransen. Directeur van Staatsmijnen drs. A.C.J. Rottier sprak een indrukwekkende grafrede uit. Vervolgens spraken nog hoofdbedrijfsingenieur Klein Bentink en dominee Maathuis een afscheidswoord. Een broer van de overledene dankte voor het betoonde medeleven.²⁰

Onderscheidingen

Anton Eduard Dinger was bij Koninklijk Besluit van 30 augustus 1930, op voordracht van de burgemeester van Heerlen, benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Hij was toen pas 42 jaar oud. In 1935 werd hij benoemd tot Ereburger van Heerlen. Hij ontving bij die gelegenheid een gouden medaille met inscriptie. Op het De Hesselleplein werd, op initiatief van de VVV, een monumentale ir. Dinger-bank geplaatst. Deze werd door Dinger zelf onthuld op 2 juni 1936. De tekst luidt: 'Aan ir. Dinger, voorzitter der V.V.V., 25 jaar burger van Heerlen 31-8-1935'. Het ontwerp was van M. v.d. Ven, directeur Publieke Werken. De firma Schunck-Staal had de bank gemaakt en geleverd. Het opschrift werd verzorgd door de firma Van de Venne en Van der Sluis. De

bank, vervaardigd van kunradersteen, staat er anno 2022 nog steeds.

Dinger kreeg tijdens de officiële viering van het vijftigjarig bestaansfeest van de Staatsmijnen op 9 mei 1952 uit handen van prins Bernhard (opnieuw) een hoge koninklijke onderscheiding in de vorm van het Ridderschap in de Orde van de Nederlandse Leeuw.²¹

Nabeschouwing

Over de komst van Dinger naar Heerlen kan men eigenlijk wel stellen dat hij kwam, zag en overwon. In de vele artikelen die in diverse dagbladen over hem zijn geschreven, wordt hem veel lof toegezwaaid. Hij kwam uit een welvarende familie uit Nederlands-Indië en erfde later een fortuin van zijn grootvader en vader. Dat grote vermogen stelde hem in staat goede doelen voor kerk en maatschappij in Heerlen te steunen. Als Heerlens enige miljonair had hij die goede doelen gemakkelijk kunnen steunen en verder zijn leven in luxe kunnen slijten. Dat deed de sociaal bewogen en doopsgezinde Dinger echter niet. Hij nam als bestuurslid of beschermheer deel aan het maatschappelijke en verenigingsleven in Heerlen. Tegelijkertijd verstond hij de kunst om beschei-

Viering vijftigjarig jubileum Staatsmijnen in Limburg 1952. De directie komt naar buiten op weg naar de aangeklede garage van het hoofdkantoor Heerlen waar de officiële herdenking ging plaatsvinden. Voorop ir. A.E. Dinger, voorzitter van het jubileumcomité, gevolgd door de president-directeur dr. ir. Ch.Th. Groothoff. Achter het tweetal de eregast prins Bernhard.

Uitreiking koninklijke onderscheiding aan ir. A.E. Dinger door prins Bernhard tijdens de jubileumviering vijftig jaar Staatsmijnen in Limburg. Hij werd Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Zie bedrijfsblad Steenkool 18 juni 1952, nr. 6, p. 170.

den op de achtergrond te blijven en toch veel tot stand te brengen. Als voorzitter van het Oranje-comité in Heerlen trad hij echter wel degelijk op de voorgrond. Hij heeft door zijn verknochtheid aan het Koninklijk Huis de Oranjefeesten in Heerlen op de kaart gezet. Er waren in Heerlen slechts weinigen zich die zo verbonden voelden met het Nederlands vorstenhuis als Dinger. Voor de organisatie van de Oranjefeesten was hem niets te veel. Ook niet op financieel gebied: veel betaalde hij uit eigen portemonnee.

Dinger richtte de Heerlense VVV op en bekostigde zelf het promotieblad dat bij het Limburgs Dagblad werd gedrukt. Ook in die hoedanigheid heeft hij veel voor Heerlen betekend.

Hij was een verbinder tussen de autochtone Lim-

burgers en de vele immigranten. Van hem werd gezegd dat hij de Limburgers zo goed begreep dat hij zich volkomen aan hen aanpaste. Zelf zei hij hierover dat het voor hem niet moeilijk was geweest en hij zich heel snel thuis had gevoeld in Limburg.

Resumerend kan worden gesteld dat deze interessante, sociaal bewogen en goed geïntegreerde Heerlense burger vooral in de vooroorlogse jaren zijn stempel op de ontwikkeling van Heerlen heeft gedrukt. Met name door zijn unieke tuin werd hij een bekende persoonlijkheid. Zijn naam leeft tegenwoordig voort in de Ir. Dingerstraat in Welten-Heerlen en in de door de komst van het ABP gekortwiekte Dingeruin, waar in 2019 een Indië-monument is opgericht.

Noten

- 1 Wikipedia en *De Indische Navorscher*, jaarboek 2011, 138.
- 2 Persoonsdossier Centraal Archief DSM (niet toegankelijk).
- 3 N. Japikse en H. Brugmans, *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld: Nederlanders en hun werk* (Amsterdam 1938), 358. 'Utiliteitsbouw bij de Staatsmijnen', *Limburger Koerier*, 20 juni 1941; 'Hoofdbedrijfsingenieur A.E. Dinger (†)', *Nieuws van de Staatsmijnen in Limburg* nr. 15, 18 juli 1952, 11.
- 4 'De voorzitter van het Oranje-comité nam ontslag', *Nieuwe Venlosche courant*, 4 maart 1939. Rijckheydt, Centrum voor Regionale Geschiedenis, Heerlen. Toegang 183 Oranjevereniging Heerlen.
- 5 'Te Heerlen', *Limburger Koerier*, 9 april 1942.
- 6 'De Fototentoonstelling in Ons Volkshuis', *Limburgsch Dagblad*, 27 augustus 1934.
- 7 'Ingang Coriovallumstraat 57', *Limburger Koerier*, 24 augustus 1934; 'De tuin van ir. Dinger; ingang Coriovallumstraat 57', *Limburgsch Dagblad*, 24 augustus 1934.
- 8 'Z.L. Tuinbouwvereniging', *De Limburger*, 15 februari 1939.
- 9 'Waterschap Geleenbeek', *Limburger Koerier*, 12 mei 1942.
- 10 'n Dubbel zilveren jubilé van Ir. A.E. Dinger', *Limburgsch Dagblad*, 28 augustus 1935.
- 11 *De tropische tuin van ir. Dinger: Francis Feidler, Hans Lemmen, Osvaldo Puente, Ine Schröder, Rod Summers sculpturen* (Heerlen 1996). *Macht en Pracht. Open Monumentendag Heerlen 2013*. <https://openmonumentendagheerlen.nl/omdh/villa-beukenhorst/>. Geraadpleegd 28 maart 2022.
- 12 'De tuin van ir. Dinger. Voor het publiek opengesteld', *Limburgsch Dagblad*, 27 september 1930. 'De tuin van ir. Dinger. Enkele bepalingen waaraan men zich heeft te houden', *De Limburger*, 16 april 1936.
- 13 'Laf', *De Limburger*, 28 juli 1934.
- 14 'Excursies Z.L. Tuinbouwvereniging', *Limburgsch Dagblad*, 4 mei 1935.
- 15 Marianne van Lith de Jeude en Johanna Karssen-Schüürmann, *John Bergmans (1892-1980): tuinarchitect en plantenkenner* (Hilversum 2019).
- 16 K. Linders, 'Vrede, vreugde en gerechtigheid. Een Doopsgezinde Gemeente aan de Laan van Hövell tot Westerflie in Heerlen' in: A. Jacobs, K. Linders e.a. (red.), *Varia Historia. Bijdragen over de geschiedenis van Parkstad Limburg. Aangeboden aan Roelof Braad, oud-stadshistoricus van Heerlen* (Heerlen 2018) 260-286, 266 e.v.
- 17 Zie noot 3.
- 18 Gerlov D. Homan, 'Een doopsgezinde gemeente in oorlogstijd', *Doopsgezinde Bijdragen* 31 (2005) 263-276, 267-268.
- 19 'Heerlen heeft aan ir. A. Dinger zeer veel te danken. Begrafenis Woensdagmorgen 11 uur', *Limburgsch Dagblad*, 3 juli 1952.
- 20 'Afscheid van verdienstelijk mens. Indrukwekkende uitvaart van ir. A. Dinger te Heerlen. Drs. Rottier: Onkreukbaar trouw, eenvoudig, goed en edel', *Limburgsch Dagblad*, 3 juli 1952.
- 21 Zie ook noot 19. 'Stichting Stadsschouwburg Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 23 oktober 1952. 'Ir. C. Raedts voorzitter ver. Nijverheidsonderwijs', *Limburgsch Dagblad*, 15 november 1952. 'De ir. Dinger-bank wordt op het Lindeplein geplaatst', *Limburgsch Dagblad*, 19 mei 1935. 'Ir. A.E. Dinger. Zijn zilveren dienstjubileum bij de Staatsmijnen', *Limburger Koerier*, 31 augustus 1935. 'Ir. A.J. Dinger jubileert', *Limburgsch Dagblad*, 2 september 1935. 'Het jubileum van ir. Dinger. B. en W. van Heerlen overhandigen de gouden medaille van Heerlen', *Limburger koerier*, 3 september 1935. 'Het dubbel jubilé van Ir. Dinger. Heel Heerlen huldigt hem. De huldiging op de Staatsmijnen. De jubilaris schenkt de gift van allen aan hem aan het crisiscomité', *Limburgsch Dagblad*, 3 september 1935.

MARCEL PUT

Drs. Marcel J.M. Put is historicus en docent en als liefhebber van (sport)geschiedenis betrokken bij het educatieve project Football Makes Historie van Euroclio.

Willy Bus-Berger

(Den Haag 21 januari 1922 - Heerlen 7 december 2019)

De Hoensbroekse kleindochter van 'de Radjah van Pringgondani'; een 'Stille Kracht' in Hoensbroek

Op zekere dag in 1950 stapt op station Hoensbroek een jonge vrouw uit de trein. Zij is een elegant geklede, ranke, sportieve, donkerkleurige verschijning. Ze lijkt wel een filmster die zo van het witte doek Hoensbroek binnenstapt. Ze kijkt uit over de weilanden en neemt de omgeving in zich op. Dan neemt ze het pad in noordoostelijke richting. Na een kwartiertje wandelen komt ze bij de eerste huizen van Overbroek. Ze is er bijna. Op Overbroekerstraat 98 moet ze zijn; de boerderij van de familie Bus. Ze klopt aan. Een jonge vrouw opent de deur, kijkt haar verbaasd aan en zegt vriendelijk: "Hallo". De bezoeker glimlacht en vraagt: "Is Jo thuis?" "Nee, Jo is met Sjeng op pad", luidt het antwoord. Cheng?, denkt ze, zijn hier Chinezen? Daar heeft Jo niets over verteld. "Jij moet Willy zijn", gaat de jonge vrouw verder. "Kom binnen, Jo zal zo wel thuiskomen."

Willy Berger is aangekomen in Limburg. Ze zal er nooit meer weggaan.

Indisch bloed

Willy's voorouders waren Indo-Europeanen. De familie van Willy's moeder, de Van Sliedrechts, waren al sinds de tijd van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) in 'de Oost'. De Bergers van vaders kant waren van de derde generatie die in de Nederlandse kolonie woonde. Grootvader Berger was in de eerste helft van de 19de eeuw als kind met zijn ouders naar Indië vertrokken. Aangezien zij geheel Nederlands waren behoorden ze in Nederlands-Indië tot de bovenklasse van 'witte' Europeanen. Direct daaronder kwamen de Indo-Europeanen. Zij waren meestal geboren uit buitenechtelijke relaties die Europese mannen

met inlandse vrouwen hadden. Als de vader het kind erkende dan kreeg het zijn achternaam en zo ontsteeg hij of zij de rangen van de inlanders. Op deze manier was er in de loop der eeuwen regelmatig Indonesisch bloed in Europese families gekomen. Dat was ook het geval bij de Nederlandse Van Sliedrechts.

De nog geheel Nederlandse grootvader Anthony Berger deed iets heel anders en ongebruikelijks: hij trouwde met zijn inlandse geliefde. Zijn geliefde, Elistrina, was een rijke Indonesische 'christenvrouw', afkomstig uit een protestantse familie. Zij bezat veel land in de regio Pringgondani, ten zuiden van Malang in Oost-Java. Aangezien het voor Nederlandse particulieren verboden was om in Nederlands-Indië grond te bezitten en Berger hier nu door zijn huwelijk eigenaar van

werd, moest Elistrina's land worden verkocht. Dit maakte de toch al rijke Berger tot nog een nog rijker man dan hij al was. Hij was zo rijk dat hij de bijnaam 'Radja van Pringgondani' kreeg.¹

Een Nederlandse opvoeding

De 'Radja' en Elistrina kregen vier kinderen. De oudste was Anthony Leendert Berger, de vader van Willy. De opvoeding van Anthony junior was volledig Nederlands. Doorgaans gebeurde dit omdat de kinderen, in ieder geval de jongens, zodra ze de schoolleeftijd hadden bereikt voor hun verdere opleiding naar Nederland werden gestuurd. Elistrina echter kon geen afstand doen van Anthony. Ze kreeg haar man zo ver dat hij in Nederlands-Indië mocht blijven. Pa ging akkoord maar stelde daarbij als voorwaarde dat hun huishouden volledig Nederlands moest zijn, zowel in taal als in gewoonten. Aldus geschiedde. Anthony Berger sprak dan ook accentloos Nederlands, kleepte en gedroeg zich als een Europeaan, maar was qua uiterlijk een duidelijke mix van zijn Nederlandse vader en zijn inlandse moeder. Anthony junior op zijn beurt trouwde met Cornelia van Sliedrecht. Zij kregen zes kinderen. In 1912 werd de oudste geboren: dochter Annie. De jonge Berger maakte carrière bij de Staats Spoorwegen. Het familiekapitaal zat voornamelijk in aangekochte huizen. Daarnaast zorgde zijn baan bij de overheid voor een verzekerd inkomen, een goede pensioenvoorziening en status in geval van promotie.

Anthony had als ambtenaar een keer in de zes jaar recht op een half jaar Europees verlof. De Eerste Wereldoorlog was er debet aan dat hij pas in 1921 naar Europa kon. In november van dat jaar arriveerden Anthony, de hoogzwangere Cornelia en hun vier kinderen voor het eerst in Nederland. Daar, in Den Haag, werd Willy geboren. Als enige van het gezin Berger was zij in het 'moederland' geboren, iets dat haar in de op Nederland gerichte en statusgevoelige Nederlands-Indische gemeenschap net even boven haar ouders en haar broertjes en zusjes plaatste. Negen maanden na Willy's geboorte gingen de Bergers terug naar Nederlands-Indië, naar hun huis in Malang.

Willy's Indische jeugd

Willy en haar broers en zussen hadden een onbezorgde jeugd. Door hun vaders werk verhuisden

ze regelmatig, maar ze woonden toch vooral in de buurt van Malang en Soerabaja. Als kleinkinderen van de 'Radja van Pringgondani' en door de inkomsten van vader Anthony ontbrak het hen aan niets. Van huis uit waren de Bergers protestants-christelijk, maar erg strikt in de leer waren ze niet. Willy en haar broers en zussen gingen ook naar katholieke scholen omdat daar het onderwijs vaak beter was. Terwijl haar broers en zussen naar de Hogere Burger School (HBS) gingen, genoot Willy vervolgonderwijs op de MULO (Meer Uitgebreid Lager Onderwijs). Vervolgens ging ze naar de kweekschool.²

Alle Berger-kinderen waren sportief aangelegd. In Nederlands-Indië speelden ze tennis of deden ze aan atletiek. Allemaal leerden ze een instrument te bespelen. Dat maakte onlosmakelijk deel uit van de opvoeding van kinderen uit een gezin met de status van de Bergers. Willy speelde piano. In huize Berger stond een echte Steinway vleugel. Chopin was haar favoriete componist. Willy's grote passie echter was dansen. Ze ging op ballet- en dansles en deed mee aan uitvoeringen.³ Na hun eindexamen zouden Willy en haar jongere broertje Max naar Europa gaan voor hun vervolgonderwijs. Max was voorbestemd om naar de Technische Hogeschool in Delft te gaan.⁴ Willy wilde moderne dans studeren. In Londen was in 1932 de Bennington College Summer School of Dance geopend. Daar werd in plaats van klassiek ballet moderne dans onderwezen. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog dwarsboomde deze plannen. Dat betekende echter geenszins dat Willy stil ging zitten. Ze danste naar hartelust, zoals bij een 'soirée artistique' in het huis van de resident van Malang.⁵

Oorlog

Na de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 werd duidelijk dat ook Nederlands-Indië met de Aziatische agressor te maken zou krijgen. Nederland verklaarde Japan de oorlog en torpedeerde Japanse schepen. Het Land van de Rijzende Zon reageerde hierop door langzaam op te rukken richting Java, het belangrijkste eiland. Daar bereidde de bevolking zich voor op een aanval van de Japanners.

Willy danste regelmatig op zogenaamde 'Spitfire Tombola's', bijeenkomsten waar geld voor de aanschaf van Spitfire-vliegtuigen werd ingezameld.⁶

Dansen was Willy's passie. Haar voorkeur ging uit naar moderne dans. In Nederlands-Indië bracht ze moderne elementen in bij de uitvoering van traditionele dansen.

Omdat de mannen grotendeels werden ingezet bij het in stelling brengen van de verdediging, namen vrouwen hun banen over.

Willy werd koerier. Met een kleine vrachtauto bezorgde ze spullen en leverde ze berichten af. Ze leerde op die manier autorijden als de beste. Ze had er aanleg voor en plezier in. Tot op hoge leeftijd reed ze nog zelf. Door het rijden in de jungle had ze waarschijnlijk goed leren anticiperen. Met het klimmen der jaren werd niet het autorijden moeilijker, maar het in en uit de auto stappen. Pas in de winter van 2010, een winter waarin veel sneeuw viel, besloot ze om niet meer zelf te rijden. Ze was toen al bijna 90.

Tegen de overmacht van de Japanners was het KNIL (Koninklijk Nederlands Indisch Leger) niet opgewassen en op 9 maart 1942 was de capitulatie een feit. Onderdanen van de tegenstanders van de zogenoemde asmogendheden (Duitsland, Italië en Japan) werden naar interneringskampen overgebracht. Hieronder waren zo'n 100.000 blanke Nederlanders. Het Indische bloed en met name hun Indische uiterlijk hield de Bergers tijdens de Japanse bezetting uit deze kampen. Zij werden zogenaamde 'buitenkampers'.⁷ In totaal ging het om zo'n 250.000 Indische Nederlanders. Buitenkampers hadden meestal geen werk en dus ook geen inkomsten meer en moesten op ei-

gen kracht zien te overleven. Ondertussen liepen ze bovendien het risico het mikpunt van pesteringen of wraak te worden door de Japanse bezetter of de Indonesiërs. Het gezin Berger woonde op dat moment in Malang en bestond toen nog uit de reeds gepensioneerde vader Anthony, moeder Cornelia en de kinderen Kitty, Willy en Max. Annie was in 1941 aan een onbekende ziekte overleden. Loek was krijgsgevangen genomen en afgevoerd om aan de Burmaspoorlijn te gaan werken. Arie, die het jaar tevoren was getrouwd en net vader was geworden, zat bij de luchtmacht en had naar Australië weten te ontkomen.

In Malang hadden ze op dat moment geen weet van wat de jongens was overkomen. Doordat ze diverse huizen in de stad bezaten, hoefde het gezin niet in armoede te leven. Dit stelde vader Anthony bovendien in staat om het verzet te steunen. Een aantal KNIL-militairen had zich niet overgegeven en zat verstopt in de heuvels rond Malang. Anthony was een van de mensen die hen liet bevoorraden. Op een of andere manier kregen de Japanners hier lucht van. Anthony werd gearresteerd door de Kempeitai, de Japanse militaire politie. Maandenlang werd hij vastgehouden, gemarteld en ondervraagd. Toen hij vrijkwam was hij sterk vermagerd. Hij zou lichamelijk nooit meer de oude worden.

Willy sprak zelden over die tijd. De onzekerheid over het lot van haar dierbaren zal aan haar hebben geknaagd, maar bang was ze niet. Ze paste zich aan, zonder met de Japanners te heulen. Willy voldeed bijvoorbeeld aan de in haar ogen kinderachtige wens van de Japanners om een diepe buiging voor hen te maken. Dit in tegenstelling tot haar oudere zus Kitty, die steevast een flinke omweg maakte om ze te ontlopen.

Op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, riepen de nationalistische Indonesische leiders Soekarno en Hatta de zelfstandige Republiek Indonesië uit. De nieuwe machthebbers pakten iedereen op die een connectie met Nederland had. Nu kwam het gezin Berger wel in een kamp terecht. Gelukkig duurde de internering slechts enkele weken. Ze werden bevrijd toen de Britten in Indonesië landden en orde en rust herstelden. Na deze benauwde periode verhuisde het gezin naar hun huis in Bandoeng, op West-Java. Dit gebied was onder Nederlandse controle. Daar kon Willy eindelijk gaan doen waarvoor ze had gestudeerd: lesgeven.

De ontmoeting

Begin 1946 werden de Britse soldaten afgelost door Nederlandse militairen. Zij moesten het Nederlands gezag herstellen. Na diensttijd zochten zij ontspanning in zogenaamde militaire sociëteiten. Daar kwamen ook de lokale Nederlanders en Indo-Europeanen. Het waren de mensen met geld die het zich vlak na de oorlog konden permitteren om uit te gaan. Aangezien de Bergers niet onbemiddeld waren en zowel Kitty als Willy van dansen hielden, waren zij daar vaak te vinden. Willy was een gracieuze danseres. Ze had van nature enigszins naar buiten gebogen ellebogen wat haar een majestueuze houding en zelfs iets ongenaakbaars gaf. Het verhaal in Nederlands-Indië was dat die houding een kenmerk was van prinsesjes omdat hen in de vroegste kinderjaren deze ellebooghouding met behulp van gouden gewichtjes werd aangeleerd. Omdat ze een kleindochter van de 'Radjah van Pringondani' was noemden haar vrienden haar soms plagerig 'prinses'. Willy's ideale man was groot, blond en een geofend danser. Toen ontmoette ze in de sociëteit de oorlogsvrijwilliger Jo Bus uit Hoensbroek. Ondanks het gegeven dat hij van de drie vereiste kenmerken alleen het eerste bezat, werden ze een stel. Ze schreven elkaar als Jo op

missie was en maakten plannen om samen een bestaan op te bouwen als de rust in Nederlands-Indië was teruggekeerd.

Het lukte Nederland echter niet om het gezag in de kolonie te herwinnen. In 1949 ging Nederlands-Indië voor Nederland verloren. Alle Nederlandse militairen moesten terug naar huis. Voor Willy was dat een boerderij aan de Overbroekerstraat in Hoensbroek. Jo en Willy bleven elkaar schrijven. Na de ondertekening van de soevereiniteitsoverdracht was er ook voor de Bergers geen toekomst meer in de nieuwe Republiek Indonesië en vertrokken ze naar Nederland.

'Den Haag, de weduwe van Indië' en 'Wie sjoen òsz Limburg is'

Uiteraard gingen de Bergers naar Den Haag, de oude residentiestad. Hier woonde familie en konden ze voorlopig onderdak krijgen. Ze kochten er al snel een eigen huis. Willy kon meteen aan het werk. Ze ging lesgeven in de Schilderswijk, toen nog een Nederlandse volksbuurt. Na het racisme van de Japanners kreeg ze nu te maken met dat van haar landgenoten. Ze werd nageroepen en kreeg allerlei verwensingen naar haar hoofd geslingerd. Dit gebeurde overigens door volwassenen, niet door de kinderen; die droegen haar op handen.⁸

Net als in Nederlands-Indië stond Willy ook in Nederland boven racisme en discriminatie. Ze vond het vooral van domheid getuigen en hier is geen kruid tegen. Die domheid was er ook onder geschoolden. In Den Haag gaf ze op enig moment gymles op een 'chique' school voor kinderen van diplomaten en ambtenaren. In de pauze echter was ze niet welkom in de docentenkamer. Ze kon in de gymzaal of bij het overige personeel eten. Willy zei er niets van. Niet alleen omdat ze zachtvaardig van karakter was, maar vooral omdat ze oprecht van mening was dat je daarboven moet staan. Ze voelde zich er niet minderwaardig door en het sop was de kool niet waard. En zoals gezegd: tegen zo veel domheid kon je toch niets beginnen.

Hoe anders waren Willy's ervaringen toen ze bij Jo in Hoensbroek kwam. De familie Bus begroette haar allerhartelijkst. Haar ontvangst in de eenvoudige Hoensbroekse boerderij voelde als een warm bad. Natuurlijk was Willy een opmerkelijke verschijning vanwege haar huidskleur, haar lengte (1,70 m) en vanwege de manier waarop ze

Bandoeng na de Tweede Wereldoorlog. Terwijl Nederland probeerde zijn gezag in de kolonie weer te herstellen, begon het gewone leven weer op gang te komen. Scholen gingen weer open. Hier poseert Willy Berger (staand 2e van links) met haar collega's van de HBS in Bandoeng.

zich kleepte en bewoog. Waar in Den Haag op haar werd neergekeken, was ze in Hoensbroek aanvankelijk een soort paradijsvogel. Iemand uit een vreemd land, zoals er zo veel in de Mijnstreek waren, maar dan net weer iets anders en door haar huidskleur en stijl extra bijzonder en mooi. In Hoensbroek voelde Willy zich 'senang', op haar gemak. Limburg vond ze het mooiste deel van Nederland. Eigenlijk wilde ze helemaal niet terug naar Den Haag.

Jo was toen net met zijn studie aan de kweekschool begonnen. Ondanks het feit dat ze beiden de leeftijd om te trouwen al ruimschoots hadden bereikt, Willy was 28 en Jo twee jaar jonger, besloten ze om het stichten van een gezin nog even uit te stellen. In de tijd dat Jo studeerde, werkte Willy in Den Haag en kwam ze regelmatig naar het zuiden. Daarnaast leerde ze bij een Haagse priester om een goed katholiek te worden. Deze man was een ware plaaggeest voor haar. Tijdens de catechismuslessen sprak hij wel eens afkeurend over Indische mensen. Hij wilde Willy op die manier uit de tent lokken, maar ze hapte niet. Toen hij vroeg waarom ze zich deze vernederingen liet welgevallen, antwoordde ze dat ze niet wilde reageren op zo veel domheid. Japane bezetters, Haagse 'kak'-docenten en een provocerende katholieke priester, geen van allen konden haar doen twijfelen aan haar eigenwaarde en haar haar waardigheid afnemen.

Toen Jo in augustus 1954 zijn onderwijsakte haalde, was de bruiloft al gepland. Op 8 september 1954 toog de familie Bus volgens oud gebruik naar de woonplaats van de bruid: Den Haag. Na de bruiloft vertrok het jonge paar naar het zuiden. Er heerste woningnood, dus een eigen huis zat er voorlopig niet in. Bovendien was het veel

eenvoudiger als het jonge echtpaar bij moeder Bus op de boerderij ging wonen. Jo had daar inmiddels een in pandig toilet en een in pandige douche aangelegd. Willy was dat vanuit Nederlands-Indië zo gewend, maar in Limburg was dit nog lang niet overal gebruikelijk. Ze woonden in een eigen deel van de hoeve. Daar trippelden al snel kindervoetjes over de vloer. De vreugde over de geboorte van hun eerste kindje werd helaas enigszins getemperd door de dood van Jo's moeder in diezelfde periode.

Werkende moeder en echtgenote in katholiek Limburg

Willy was 32 toen ze voor het eerst moeder werd. Ze genoot van het moederschap, maar vond ook dat ze haar opleiding niet voor niets had gevolgd. Ze wilde blijven werken. Dat lag in katholieke kringen in die tijd op zijn zachtst uitgedrukt 'nogal gevoelig'. Vrouwen die trouwden kregen doorgaans automatisch hun ontslag. Hun man zou immers voor hen zorgen. Bovendien hielden ze een werkplek voor een ongehuwde vrouw of een huisvader bezet. Willy solliciteerde echter op een baan waarbij ze als iets oudere vrouw op de mannelijke en de jonge vrouwelijke concurrentie een groot voordeel had: gymdocente bij het meisjespensionaat Du Sacre Cœur in Schimmert.

Tussen 1955 en 1965 kregen Willy en Jo zeven kinderen. Willy bleef tot begin jaren tachtig actief. Ze werkte fulltime, met uitzondering van een aantal weken rond elke bevalling. Er kwam een hulp in de huishouding die tevens kindermisje was. Die hulpen waren jonge, ongetrouwde vrouwen. Ze bleven een paar jaar in dienst en stichtten dan hun eigen gezin. Toen omstreeks 1970 alle

kinderen naar school gingen, was er alleen nog maar een huishoudelijke hulp. De jongste kinderen zaten bij Jo op school. Daar konden ze te voet naar toe. Later, Jo was inmiddels schoolhoofd, woonden ze zelfs naast school. Als zij uit school kwamen, troffen de jongste kinderen thuis altijd wel een oudere broer of zus aan.

Willy ging jarenlang met de bus naar haar werk. Aanvankelijk naar Schimmert, later naar Valkenburg en uiteindelijk naar Meerssen. Daar was ze tot begin jaren tachtig decaan op de Koningin Gerberga Mavo en ze gaf er gymles. Een hardnekkige knieblesure zorgde er uiteindelijk voor dat het decanaat haar voornaamste bezigheid op school werd. Ze stortte zich vol overgave op het adviseren en begeleiden van leerlingen bij hun volgende stap op het gebied van scholing of werk.

Midden jaren zestig kocht Willy haar eigen auto. Dat was een unicum in die tijd. Deze auto kwam er niet voor de status maar omdat dit praktisch was. Om diezelfde reden werden er meer dingen in huize Bus aangeschaft, zoals een aardappelschilmachine. Ofschoon beiden voltijds werkten, kookten Jo en Willy meestal zelf. Dan bespaarde zo'n machine veel tijd. Bovendien konden Jo en Willy het zich permitteren. Er waren immers twee salarissen. Jo was in 1966 hoofdonderwijzer op de Onze Lieve Vrouweschool aan de Overbroekerstraat geworden. Bovendien zat hij sinds datzelfde jaar in de Hoensbroekse gemeenteraad.

Vanaf het begin van de jaren zestig was Willy ook actief als particulier docent zwangerschapsgymnastiek. Daarmee was zij een van de eersten in de Mijnstreek en waarschijnlijk in heel Limburg. Ze deed dat aanvankelijk in de Vroedvrouweschool, maar toen Jo hoofdonderwijzer werd en zij van de boerderij naar de onderwijzerswoning bij school verhuisden, ging ze de gymzaal van school voor haar lessen gebruiken. Elke woensdagavond lagen zo'n 15 zwangere vrouwen te puffen onder Willy's leiding.⁹

Huize Bus-Berger was, zeker in de onderwijzerswoning van de Onze Lieve Vrouweschool, een gezellige duiventil. Bij thuiskomst, meestal zo tegen half vijf, begonnen Jo en Willy met het bereiden van het avondeten. Gedurende het schooljaar werd op doordeweekse dagen echter maar zelden met zijn allen gegeten. De kinderen hadden hun sportclubs en muzieklessen, Jo was lid van de gemeenteraad, in de jaren zeventig zelfs loco-

Jo en Willy

burgemeester en hij was een verenigingsman in hart en nieren. Aan de andere kant 'vlogen' er regelmatig 'vreemde vogels' binnen; vrienden en vriendinnen van de kinderen. Zij aten mee en bleven soms logeren. Het kon allemaal en het leek Willy geen enkele moeite te kosten. Vaak was zij ter ontspanning nog tot in de nachtelijke uren bezig met het naaien van kleding.

Op zondag en in de zomervakantie zat het gezin vaker compleet aan tafel. Jo was dan het liefst thuis. Hij had een grote moestuin die in deze periode veel aandacht vroeg en hij volgde de Tour de France. Willy ging regelmatig met de kleintjes op familiebezoek in Den Haag. Ze bleven daar dan een of twee weken logeren.

Zoals Jo Willy steunde om het moederschap met haar werk te kunnen combineren, zo steunde Willy hem. Jo's politieke werk betekende dat hij vaker en dan met name 's avonds weg was. Willy moest dan thuis de zaken regelen. Daarnaast gaf ze regelmatig acte de présence 'als echtgenote van'. Jo was in 1966 medeoprichter van het Carnavals Comité Hoensbroek (CCH).¹⁰ Willy was zelf geen carnavaliste, ze sprak geen dialect, maar verstond het wel. Toch ging ze altijd met Jo mee naar de carnavalsfeesten. Ze was dan niet verkleed, maar wel steeds goed gekleed. Ook na Jo's plotselinge overlijden in 1983 bleef ze een trouwe bezoeker.

Anders

Willy was, zeker in de beginjaren, een opvallende verschijning in het mijnwerkersstadje Hoensbroek. Het was dus niet vreemd dat er over haar werd gepraat, ook al voordat Jo carrière in de politiek maakte. Dat was echter zelden vanuit

Het gezin Bus-Berger in 1967 in de tuin van de onderwijzerswoning aan de Overbroekerweg in Hoensbroek.

jaloerie of afgunst. Willy gaf niets om luxe. Er werd pas een kleurentelevisie gekocht toen het zwart-witexemplaar het begeven had. Sieraden hoefden niet duur te zijn maar moesten vooral passen bij haar kleding, die ze bovendien veelal zelf maakte. Veel vrouwen vroegen zich gewoon af hoe ze het allemaal voor elkaar kreeg, met zeven kinderen en een voltijd baan.

Daarbij zagen mensen dat Willy hart had voor haar medemens. Ze was zelf van gegoede afkomst, had een relatief welvarend leven geleid maar ze had ook de nodige tegenslagen moeten verwerken zoals de vroegtijdige dood van haar zus, de grote onzekerheid over het lot van haar broers en haar vader en de periode in het interneringskamp tijdens de Indonesische revolutie. Mede daarom stond ze altijd klaar voor mensen die het minder goed hadden.

Zo hielp ze in de jaren vijftig in hotel-café Amicitia mensen die vanuit Nederlands-Indië in Hoensbroek terecht kwamen met allerlei praktische zaken zoals het vinden van de weg naar allerlei instanties en het laten erkennen van diploma's. Willy gaf ook dingen weg die in haar ogen in huize Bus-Berger minder nodig waren dan elders. Zo werden er, tot ontzetting van de kinderen, stripboeken aan gezinnen gegeven die het niet zo breed hadden. Een zwerver die op zoek was naar de pastorie en 's avonds bij de familie Bus aanbelde, werd door Willy met de auto naar de opvang gebracht. Als het aan haar gelegen had, was de man die nacht bij hun blijven overnachten, maar dat ging Jo toch net iets te ver.

Later, Jo was toen al overleden, gaf ze leden van 'Up with People', een evangelisch-protestantse

non-profit organisatie die met muziek en dans een boodschap van geloof, rassengelijkheid en positief denken verspreidde, een plek om te logeren. Hetzelfde gold voor Keniaanse hardlopers die als recordkandidaten en publiekstrekkingen meededen aan de Brunssumse Parelloop.¹¹ Voor het kerstdiner met de kinderen en de kleinkinderen nodigde ze eens een vrouw uit die ze kort tevoren had ontmoet. Dit was een weduwe zonder kinderen of verdere familie. Het protest van een paar van de kinderen dat kerst toch een familiefeest was, werd door Willy tegen hen gebruikt. Juist daarom moest die vrouw met kerst bij hun aan tafel zitten. En zo gebeurde het. Was Willy dan altijd aardig? Ja. Maar ook zij had haar grenzen. Soms werd zo'n grens bereikt en dan moest ze stoom afblazen. Dat deed ze door een stuk met de auto te gaan rijden. Zonder iets te zeggen verdween ze dan. Toen de kinderen jonger waren schrokken ze als mama wegscheurde in haar voertuigje. Ze waren dan bang dat hun moeder niet meer zou terugkomen. Dat deed ze natuurlijk wel en dan was alles weer goed.

Indisch zijn

Het was de bedoeling om ooit eens met het hele gezin een reis te maken naar Indonesië. Daar was echter geen haast bij. Willy was namelijk veel minder Indisch dan ze er uitzag. Thuis werd wel vaker rijst, maar zelden echt Indisch gegeten. Willy had dat nooit leren maken omdat er altijd 'kokkies' in dienst waren geweest bij de familie Berger. Willy gebruikte nooit Indische woorden en sprak zonder Indisch accent. Haar afkomst echter verloochende

ze niet. Willy vertelde op een enthousiaste en beeldende manier de Nederlands-Indische familie verhalen aan de kinderen. Vooral de jongsten en hun vriendjes bleken zeer daarin geïnteresseerd te zijn en hingen aan haar lippen.

Pas na haar pensionering, Jo's overlijden en een verhuizing waarbij haar verleden 'uit de kasten tevoorschijn kwam', kreeg Willy meer belangstelling voor het land waar ze was opgegroeid. In 1984 ging ze terug, voor het eerst en tevens voor het laatst. De oude plaatsen werden bezocht. Het was een mooie reis, zonder weemoed en zonder nare herinneringen, maar Willy hoefde nooit meer terug. Hoensbroek was haar thuis en het huidige Indonesië was niet meer het land waar zij de eerste dertig jaren van haar leven had gewoond. Aan het verlangen om met haar Nederlands-Indische verleden in contact te blijven kwam ze tegemoet door de vieringen te bezoeken van de Limburgse Indiëstrijders, de oude kameraden van Jo. Op veteranendagen reed ze oorlogsinvaliden rond en ging ze naar herdenkingsbijeenkomsten. Ze kocht en las veel literatuur over de geschiedenis van de verloren kolonie, inclusief een exclusieve set van de Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Toen Willy in 2019 op 97-jarige leeftijd overleed had ze een Nederlands-Indië bibliotheek waar menig koloniaal onderzoeker jaloers op zou zijn.

Tot slot

De Tweede Wereldoorlog, de Indonesische Revolutie en de Politioele Acties leerden Willy Berger dat niemand beter werd van het opleggen van jouw wil aan een ander. In zichzelf vond ze de kracht om niet te (ver)oordelen maar de dingen te laten voor wat ze zijn, zonder zichzelf tekort te doen of zich beter te voelen; de kracht om te buigen in plaats van de ander te willen breken; de kracht om te delen, om zo verschillen te overbruggen; de kracht hebben om dit te doen zonder een profeet of leider te willen zijn. Zij bezat een 'Stille Kracht', een die haar niet sloopte, zoals dat in de roman van Couperus met de hoofdpersoon het geval is, maar een die haar sterker maakte en waarvan zij ook anderen de vruchten liet plukken.

Die 'Stille Kracht' ontwikkelde ze zelf, mede dankzij de steun van haar man Jo en waarschijnlijk ook dankzij de sociale status en de mate van welvaart die zij altijd had gekend. Ze was zich hiervan bewust. Daarom voelde ze het als haar plicht om dat wat zij had met minder gefortuneerden te delen of aan hen te geven. Dit stemde haar tevreden.

Met dank aan Willy's kinderen, met name Paul Bus en Willy's een van de 'kinderen aan huis' in huize Bus-Berger Edmond Kleintjens.

Noten

- 1 'Radjah' is Javaanse adellijke titel die vertaald kan worden met 'vorst' of 'prins'.
- 2 Op de MULO behaalde Willy het zogenaamde B-diploma. Dit gaf, evenals een HBS- en gymnasiumdiploma toegang tot de kweekschool. De reden hiervoor was dat leerlingen in het laatste jaar extra lessen algebra, meetkunde en natuurkunde volgden. De opleiding op de kweekschool duurde in dat geval vier in plaats van de gebruikelijke twee jaar. Daarna konden geslaagde 'kwekelingen' nog een jaar doorstuderen om de volledige bevoegdheid te behalen. Dat betekende dat ze naast lesgeven op een lagere school (LO/basisschool) ook bevoegd waren om te doceren op een ULO- (Uitgebreid lager Onderwijs) of BLO-school (Bijzonder Lager Onderwijs). Willy doorliep haar opleidingen blijkbaar bijzonder snel want in 1938, toen zij 16 jaar oud was, ging ze over van de 2de naar de 3de klas van de kweekschool, aldus *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 30 mei 1938, 2de blad. Voor de informatie over de organisatie van het onderwijs is gekeken op: <https://npokennis.nl/longread/7885/hoe-zag-het-basisonderwijs-er-vijftig-jaar-geleden-uit-en-https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=34&miaet=1&micode=0652&minr=779576&miview=inv2> (beide pagina's werden geraadpleegd op 09-05-2022).
- 3 *Soerabaiasch Handelsblad*, 25 april 1939, 7.
- 4 https://nl.wikipedia.org/wiki/Polytechnische_School_te_Delft (geraadpleegd op 09-05-2022). Voor toelating was een diploma van de 5-jarige HBS vereist. Max kon op zijn vroegst in 1941 examen doen. Willy zou indien ze het extra jaar zou volgen aan de kweekschool (voor algehele bevoegdheid) in 1940 klaar zijn.
- 5 Vermoedelijk was dit ter gelegenheid van het afscheid van de resident Barend Johannes Gerhardus Hogewind, die op 26 april 1941 uit dienst ging. *De Indische Courant*, 14 januari 1941, 2de blad, III en https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_residenten_op_Java#Malang (geraadpleegd op 09-05-2022).
- 6 Een Spitfire was een Brits jachtvliegtuig dat in 1938 in productie werd genomen. https://nl.wikipedia.org/wiki/Supermarine_Spitfire (geraadpleegd op 15-05-2022).
- 7 <http://buitenkampers.nl/portal/site/buitenkampers/> (geraadpleegd op 09-05-2022).
- 8 Toen Willy al lang en breed met pensioen was, kwam ze in contact met een vrouw die een Haagse partner had. Als hij over zijn jeugd vertelde, sprak hij steeds over een 'donkere juffrouw', die de liefste van allemaal was geweest. Het bleek dat hij het over Willy had.
- 9 Eind jaren vijftig verschenen de eerste advertenties waarin particulieren zwangerschapsgymnastiek aanbieden, zoals die van de Heerlense fysiotherapeut Koolen, *Limburgsch Dagblad*, 6 september 1958, 2.
- 10 Het Carnavals Comité Hoensbroek is het Hoensbroekse equivalent van de de Winkbülle, de Heerlense stadscarnavalsvereniging.
- 11 Een van Willy's dochters zat jarenlang in de organisatie van de Parelloop in Brunssum.

MARCEL KRUTZEN

Marcel Krutzen (Heerlen, 1959) is afgestudeerd pastoraal werker, leraar godsdienst en levensbeschouwing, en forensisch maatschappelijk werker. Sinds 1986 verricht hij reclasseringswerk in het arrondissement Maastricht. Als amateurhistoricus schrijft Marcel regelmatig voor *MijnStreek*.

Levensschets van NSB'er Michael Nievelstein: “Wij gaan voorwaarts met Mussert!”

Tijdens de Tweede Wereldoorlog telde Heerlen meerdere fanatieke NSB'ers zoals aannemer Peter Meulenberg alias 'Klokken-Peter', aardappelhandelaar Mathias Raeven, gemeenteambtenaar Huub Schroeders en politiecommissaris George Seelen. Over hen zijn al enkele publicaties verschenen.¹ Aan de Heerlense NSB'er Michael Nievelstein is tot nu toe geen artikel gewijd.

Gezin

Michael Nievelstein werd op 5 september 1886 in het kerkdorpje Wijlre geboren. Zijn vader handelde voornamelijk in manufacturen, later werd hij grondwerker. Zijn moeder was huisvrouw.² Het gezin Nievelstein was kroostrijk met Michael als oudste kind. Michael hielp zijn vader met de verkoop van manufacturen. Samen bezochten zij drukbezochte markten, waaronder de jaarmarkt in het naburige Gulpen. De textielzaak floreerde en van de inkomsten kon het gezin goed rondkomen. Concurrentie van plaatselijke joodse kooplieden zorgde er uiteindelijk echter voor dat manufacturenhandel Nievelstein failliet ging.³ Nievelstein senior was hierdoor genoodzaakt arbeider te worden.⁴

Opleiding en werk

Michael volgde een hoveniersopleiding in Aken. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij dienstplichtig soldaat. Van 1916 tot 1919 werkte hij voor een tuinbouwbedrijf dat werkopdrachten van Staatsmijnen ontving. Van 1919 tot 1923 was hij opzichter bij Staatsmijnen. Voor Staatsmijn Emma

(Treebeek-Hoensbroek) hield hij toezicht op arbeiders die een park aanlegden in Treebeek (1918).⁵ Dit plein vormde het groene hart van de mijnwerkerskolonie. In 1922 werd hij ontslagen omdat hij problemen had met collega's. Vervolgens vestigde hij zich als zelfstandig tuinarchitect.⁶

Huwelijk en kinderen

Op 27 april 1921 trad Michael in Heerlen in het huwelijk met Therese Severens, geboren te Maastricht op 20 november 1898. Op 27 februari 1922 werd hun dochter Johanna geboren en op 19 juni 1926 dochter Maria. Omstreeks 1922 verhuisde familie Nievelstein van Hoensbroek naar Heerlen. Het gezin vestigde zich aan de Hamerstraat, nabij het centrum van Heerlen.⁷

Voor- en tegenspoed

Tijdens de Tentoonstelling voor Handel en Nijverheid te Heerlen in 1926 exposeerde tuinarchitect Michael Nievelstein 'fraaie tuinontwerpen'. Volgens krantenberichten genoot hij een 'uitstekende reputatie' en was hij 'specialist' in het aanleggen van rotstuinen.⁸ In 1927 hield Nievelstein zich onder meer bezig met het aanleggen en beplanten van de tuin van een pastorie te Molenberg-Heerlen.⁹ Een paar jaar later ging het een stuk minder goed. Tijdens de winter van 1929-1930 gingen duizenden struiken kapot. Dit zorgde voor een enorme financiële strop. In 1930 werd firma Nievelstein failliet verklaard. Velerlei schulden moesten vereffend worden.¹⁰

Begin 1932 ontving Nievelstein van gemeente Heerlen de opdracht om beplantingsplannen te ontwerpen voor de aanleg van een begraafplaats en enkele straatplantsoenen in mijnwerkerskolonie Nieuw-Einde. Of Nievelstein deze opdracht uitvoerde als herstarte ondernemer of als particulier is niet bekend. De uitvoering van deze opdracht leidde tot een langdurig conflict tussen Nievelstein en gemeente Heerlen. Het geschil betrof onder meer het honorarium en een aanstelling tot gemeentelijk tuinarchitect. De kwestie liep hoog op. Nievelstein, inmiddels werkloos, verkeerde in armoede. Wegens wanbetaling werd zelfs de watertoevoer naar zijn woning afgesloten. In juni 1933 sprak Nievelstein over deze kwestie met burgemeester Marcel van Grunsven die hem op zijn nummer zette. Nievelstein raakte danig gefrustreerd. Zijn prestige was aangetast.¹¹

NSB-lid

Op 14 december 1931 richtten Anton Mussert en de zijnen de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) op.¹² In volgorde van aanmelding kreeg ieder NSB-lid een oplopend volgnummer in de ledenadministratie: het stamboeknummer.¹³ Op 2 september 1935 trad ook Michael Nievelstein tot de NSB toe. Zijn stamboeknummer was 56280. Tot 5 mei 1945 – de bevrijding van de Duitse bezetting in Nederland – bleef hij trouw NSB-lid. Zijn echtgenote Therese werd passief lid van de NSB, dochter Johanna leidster, en dochter Maria werd lid van de Nationale Jeugdstorm.¹⁴ Tijdens de verkiezingen voor de Limburgse Provinciale Staten in 1935 verwierf de NSB liefst 17% van de stemmen in de Mijnstreek. Tijdens de Kamerverkiezingen in 1937 kreeg de NSB nog maar 5%. Desondanks telde de Mijnstreek verhoudingsgewijs nog altijd veel NSB-aanhangers.¹⁵ In 1936 had de afdeling Heerlen circa 1200 leden, in 1937 nog ongeveer 800; toch nog enkele honderden leden meer dan die van Maastricht, Sittard of Gulpen.¹⁶

Reeds in 1937 werd Nievelstein als NSB-redenaar genoemd in *Volk en Vaderland*, het NSB-weekblad. Dikwijls sprak hij in Duitsland, onder meer voor leden van de Nationaal Socialistische Bond van Nederlanders in Duitsland. Tijdens een bijeenkomst van 'volks-genoten' in Duisburg in oktober 1937 wist hij 'in een welverzorgde toespraak' de boodschap van Mussert over te brengen.¹⁷

In Menden schetste hij in november 1937 in 'ontroerende' bewoordingen het overlijden van een NSB-leider uit Tilburg, en in 'treffende' zinnen benoemde

hij de terreur tegen het nationaalsocialisme in Nederland.¹⁸ In Aken hield hij in 1938 een 'boeiende toespraak' over 'sociale gerechtigheid'.¹⁹ Ook tijdens NSB-bijeenkomsten in Limburg voerde Nievelstein in 1937 met succes het woord.²⁰ Als propagandaleider wist hij zich steeds meer te profileren.²¹

In Heerlen stond Nievelstein inmiddels bekend als fanatiek NSB'er. De eerste keer dat hij in ambtelijke bescheiden genoemd werd, was in een politierapport over een openbare NSB-vergadering in Heerlen, op of omstreeks 10 mei 1940. Propagandaleider Jan Hollander sprak toen in zaal Klören aan de Emmastraat.²²

Nievelstein werd exploitant van de Heerlense NSB-boekhandel 'De Klimmende Leeuw' annex 'NSB-Kringhuis'.²³ Dit statige pand aan de Honigmannstraat, zijnde de enige NSB-boekhandel in Zuid-Nederland, werd door Anton Mussert in januari 1939 geopend.²⁴ Het deed niet alleen dienst als vergader- en kantoorruimte, maar ook als distributie- en propagandacentrum.²⁵

Boekhandel 'De Klimmende Leeuw' c.q. kringhuis NSB in de Honigmanstraat in Heerlen. Collectie Rijckheydt/NIOD.

Toen in maart 1938 door onbekenden een steen door de etalageruit van het Kringhuis werd gooid, waren Nievelstein en andere NSB'ers in het pand aanwezig. Niemand raakte gewond. Bij de politie deed de NSB aangifte van vernieling en bedreiging.²⁶ In de jaren daarna zou het etalage-raam nog diverse malen sneuvelen!²⁷

In juni 1940 werden enkele Heerlense NSB'ers door politiebeambten gearresteerd wegens overtreding van het Uniformverbod.²⁸ 'Arresteer die schoften maar', werd door de aanwezigen geroepen. De 'zwarte kameraden' werden gedurende enige tijd in politiecellen opgesloten. Door woordvoerder Nievelstein werd bij de politie aangifte gedaan van belediging van de gearresteerde NSB'ers.²⁹

In juli 1940 was het opnieuw raak. Colporterende NSB'ers werden op een zaterdagmiddag door winkelend publiek geprovoceerd. "How ze kapot!" werd er geschreeuwd. Ter plekke aanwezige politieagenten deden niets om de orde te herstellen, aldus de NSB'ers. 'Kameraad' Nievelstein voelde zich bedreigd en nam de benen. Politie-inspecteur Bongaerts zou hem zelfs hebben uitgelachen.³⁰ Nievelstein was gepikeerd. Niet de NSB, maar de 'democratische bende' was schuldig aan de wanorde. Er moest orde komen in Heerlen!³¹ In de daarop volgende jaren bleef Nievelstein optreden als propagandaleider. Zo zong hij tijdens bijeenkomsten van de Weerbaarheidsafdeling (WA) in Amstenrade, woonplaats van de Limburgse NSB-voorman Max de Marchant et d'Ansembourg.³² Ook was hij present bij grote nationaalsocialistische manifestaties in het centrum van Heerlen, zoals de begrafenis van WA-man Hans Pelzer op 26 maart 1941³³, de opening van de *Deutsche Oberschule* op 6 mei 1941, de installatie van de Zuid-Limburgse Nationale Jeugdstorm in juni 1941, de massabijeenkomst van nazi's en NSB'ers op 12 mei 1942, en de viering van de 54ste verjaardag van Hitler in april 1943.³⁴ Deze bijeenkomsten werden niet alleen bezocht door de NSB'ers Mussert, Van Geelkerken en Marchant et d'Ansembourg, maar ook door nazi's als Seyss-Inquart, Ley, de gebroeders Schmidt en Rauter.³⁵

Nievelstein hield in Limburg zo'n twintig spreekbeurten per jaar. Daarbij sloeg hij vaak flink op de grote trom. Zo fulmineerde hij herhaaldelijk tegen het 'communistentgevaar'. 'Bolsjewistische horden staan aan de grenzen van Europa om ons

werelddeel te bespringen! Alleen een gesloten, gewapend en verenigd volk kan deze horden een halt toeroepen', aldus de aankondiging van een NSB-vergadering met M. Nievelstein als spreker in Grevenbicht op 14 maart 1943.³⁶

Gaandeweg werd het uitdragen van het nationaalsocialistische gedachtengoed steeds moeilijker. Vooral de animo onder NSB'ers om te colportereren werd steeds minder.³⁷ Door de zich snel wijzigende oorlogsomstandigheden stortte het NSB-bouwwerk langzaam maar zeker in.

Vlucht, arrestatie en berechting

Op 5 september 1944, 'Dolle Dinsdag', ging het gerucht dat de geallieerden in aantocht waren. Veel NSB'ers raakten in paniek en vluchtten naar Duitsland. Op 12 september reisde Mussert naar Limburg af om zich op de hoogte te stellen van de situatie ter plaatse. In Heerlen aangekomen trof hij geen enkele NSB'er (meer) aan, aldus zijn dagboek aantekeningen.³⁸

Op 17 september 1944 bevrijdden Amerikaanse soldaten Heerlen. De volkswede ontladde zich boven de hoofden van NSB'ers en andere collaborateurs. Nievelstein verbleef toen niet meer in Heerlen.³⁹ Op 12 september was hij naar Duitsland gevlucht. Enkele dagen later probeerde hij tevergeefs terug te keren naar Nederland, maar hij kwam niet verder dan Mönchengladbach. Vervolgens vertrok hij naar Lüneburg. Daar deed hij administratief werk ten behoeve van NSB-gezinnen. Op 1 januari 1945 richtte hij in Groningen nog een NSB-evacuatiebureau op. Na hevige gevechten werd Groningen medio april door de Canadezen bevrijd. Op 16 april meldde Nievelstein zich op een politiebureau in Groningen. Op 21 april werd hij gearresteerd. Op 8 december 1947 moest hij voor een tribunaal verschijnen. Hij werd tot vijf jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest veroordeeld. Nievelstein werd geïnterneerd in Kamp Vught en in Kamp Valkenburg (L). Op 26 april 1950 zou hij in vrijheid worden gesteld. Kennelijk werd hem gratie verleend want op 22 oktober 1948 werd hij op 62-jarige leeftijd door de kampcommandant van Valkenburg in vrijheid gesteld.⁴⁰

Grüne Polizei bij de inval in Heerlen op 10 mei 1940. Achter de auto in het midden zonder hoed NSB-er Nievelstein.

In vrijheid

Na ontslag uit detentie vestigde Nievelstein zich weer in Heerlen. Zijn door de Nederlandse overheid inbeslaggenomen geld en goederen vorderde hij terug. Een jarenlange pennenstrijd volgde. Op 24 april 1962 overleed hij op 75-jarige leeftijd. De Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat werd zijn laatste rustplaats. Zijn echtgenote overleed op 3 oktober 1988. Dochter Maria, inmiddels gehuwd, overleed op 27 juni 2004. Vader, moeder en dochter liggen in één graf begraven.⁴¹

Waarom?

Je kunt je afvragen waarom Nievelstein lid werd van de NSB. Tijdens zijn verhoor op 11 maart 1946 vertelde hij het volgende: *“Mede door de tegenwerking die ik altijd ondervond van o.a. de Staatsmijnen, de Burgemeester van Heerlen en vele anderen, heb ik mij gewend tot een groep, waarvan ik meende dat de belangen van eenieder, dus ook van mij, zouden worden behartigd”*.⁴²

Dankwoord

Hierbij wil ik graag de volgende personen bedanken voor hun bereidwillige medewerking aan het tot stand komen van dit artikel: Heerlenkenner Jan Teunissen, historicus Fred Cammaert, historicus Jacquo Silvertant, heemkundige Leon Hupperichs (Wijlre), en last but not least Hanneke Kemper (echtgenote van wijlen Martin Kemper, een familielid van Michael Nievelstein).

Noten

- 1 Marcel Krutzen, 'Klokken-Peter', een gehate Heerleenaar', in: *Het Land van Herle 3* (2012); Bert Spoelstra, *Een maandag in augustus. Een liquidatie in bezettingstijd* (Den Haag 2014); Fred Cammaert en Marcel Put, 'Eindelijk een echte burgemeester'. *Feiten en fabels over Marcel van Grunsven, 1940-1946* (Roermond 2014); Marcel Krutzen, 'G.J.H. Seelen, NSB-politicommissaris te Heerlen', *MijnStreek 3* (2017).
- 2 Zie: https://www.openarch.nl/search.php?top&name=Jan+Godefried+Joseph+Nivelstein&number_show=10&sort=1&start=20. Geraadpleegd: 28-12-2020.
- 3 In Gulpen e.o. bestond een joodse gemeenschap. Gulpen had een eigen synagoge en een joodse begraafplaats.
- 4 Verhoor J.M.J. Niveststein d.d. 11-03-1946. Bescheiden per mail ontvangen van Hanneke Kemper d.d. 19-01-2021, echtgenote van de inmiddels overleden Martin Kemper, een familielid van Michael Niveststein. Waarschijnlijk heeft Martin Kemper tijdens zijn bezoek aan het Nationaal Archief (NA) te Den Haag een of meer van volgende archiefstukken geraadpleegd: CABR 93073 (PRA Heerlen, dossier J.M.J. Niveststein), CABR 91942 (PRA Groningen, dossier 96835), CABR 49143 (Tribunaal Maastricht), aldus een door mij op 25-02-2021 ontvangen e-mail van Frans van den Bedem, medewerker dienstverlening NA Den Haag. Vanwege de coronapandemie lukte het mij niet het Nationaal Archief te bezoeken om genoemde archiefstukken persoonlijk te raadplegen.
- 5 *Limburger Koerier*, 21-01-1918.
- 6 Verhoor J.M.J. Niveststein d.d. 11-03-1946.
- 7 RhH, 016-NT2: Werkboekjes bevolkingscontroleurs, gemeente Heerlen.
- 8 *Limburgsch Dagblad*, 27-08-1926; *Limburger Koerier*, 28-08-1926.
- 9 RhH archiefnr. 555, inv.nr. 97.
- 10 *Limburgsch Dagblad*, 20-09-1930.
- 11 *De Limburger*, 22-06-1933.
- 12 Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Nationaal-Socialistische_Beweging. Geraadpleegd: 26-12-2020.
- 13 Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Stamboeknummer>. Geraadpleegd: 26-12-2020.
- 14 Verhoor J.M.J. Niveststein 11-03-1946.
- 15 Lodewijk Ivo Crijns, *Met Godsvertrouwen voor het vuurpeloton. Karel van Berckel, verzetsman en chirurg* (Zutphen 2015).
- 16 Jacquo Silvertant, 'Met Mussert Hou Zee!' *De Nationaal Socialistische Beweging en haar leden in Valkenburg (L) 1933-1949* (Gulpen 2016) 21.
- 17 *Volk en Vaderland*: weekblad der Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland, 29-10-1937.
- 18 *Volk en Vaderland*, 12-11-1937.
- 19 *Volk en Vaderland*, 18-02-1938.
- 20 BHC, archiefnr. 1862 Procureur-Generaal te 's-Hertogenbosch betreffende toezicht en controle op de NSB en andere rechtsextremistische bewegingen en/of personen in Noord-Brabant en Limburg, 1933-1940. Inventarisstukken betreffende de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) in Zuid-Limburg, map 7, 1937.
- 21 *Volk en Vaderland*, 25-02-1938, 21-12-1939.
- 22 Volmar Delheij, 'Boekhandel 'De Klimmende Leeuw' annex Kringhuis van de NSB in Heerlen: 1939-1944', in: *Het Land van Herle 4* (1992). Klören was een Rijksduitser die het door de joodse familie Bloemgarten gebouwde kegelpaleis exploiteerde.
- 23 De boekhandel verkocht onder meer werk van Wies Moens, Ludwig Tügel, George Kettmann jr., Steven Barends, Emiel Buysse en Rob Delsing. Zie: Adriaan Venema, *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie (1988-1992)*, digitale versie bij de DBNL: https://www.dbnl.org/tekst/vene001schr01_01. Geraadpleegd: 03-01-2020. Ook werden foto's van Hitler en andere nazi's verkocht. Zie: Paul Borger, 'Oorlogsburgemeester van Hoensbroek M.J.A.A. le Haen', in: *Het Land van Herle 3* (2014), 101.
- 24 Voordat het Kringhuis door Mussert werd geopend moest de Heerlense politie onder leiding van inspecteur Bongaerts hardhandig optreden jegens aanwezige NSB'ers – naar schatting meer dan 400 NSB'ers uit diverse plaatsen waren naar Heerlen gekomen – omdat zij de orde verstoorden door een optocht te formeren waarvoor geen vergunning was aangevraagd en verkregen. Zie: *Volk en Vaderland*, 13-01-1939; *De Maasbode*, 22-01-1939; *Limburger Koerier*, 23-01-1939; *De Telegraaf*, 23-01-1939.
- 25 Ibid.
- 26 *Limburger Koerier*, 17-03-1938.
- 27 *Limburger Koerier*, 06-12-1940.
- 28 In Nederland werd het Uniformverbod aanvankelijk ingesteld bij de Wet op de weerkorpsen van 1936. Deze wet verbood het aan particuliere organisaties om taken uit te voeren die normaal door leger en politie werden uitgevoerd. Aanleiding was onder meer het geüniformeerd optreden van de Weerbaarheidsafdeling (WA) van de NSB. In de bezettingsjaren is dit verbod door de Duitse bezetter opgeheven, maar na de bevrijding werd het weer van kracht. Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Uniformverbod>. Geraadpleegd: 30-12-2020.
- 29 *Het Nationale Dagblad*, 28-06-1940.
- 30 Charles Bongaerts was adjunct-inspecteur van politie en brandweercommandant in Heerlen. Hij was aangesloten bij de KP-Heerlen en werkte voor de pilotenhulp. Op 6 november 1943 werd hij gearresteerd na provocatie door een zekere Vastenhout. Op 23 november 1944 kwam hij om het leven in het concentratiekamp Ladelund (Neuengamme) of Sandborstel.
- 31 *Het Nationale Dagblad*, 09-07-1940.
- 32 *Het Nationale Dagblad*, 19-06-1940.
- 33 Marcel Krutzen en Martin van der Weerden, *WA-man Hans Pelzer (1923-1941): 'NSB-martelaar'* (Barneveld 2020).
- 34 Inzake de installatie van de Limburgse Jeugdstorm te Heerlen bestaat een NSB-propagandafilm: https://www.openbeelden.nl/media/1126763/Limburgse_Jeugdstorm_op_de Markt_te_Heerlen_ge%C3%AFnstalleerd. Geraadpleegd op 31-12-2020.
- 35 Ruben Krutzen, *Heerlen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een mijnstad in oorlogstijd*. Zie: <https://www.tracesofwar.nl/articles/4731/Heerlen-tijdens-de-Tweede-Wereldoorlog.htm>. Geraadpleegd op 31-12-2020.
- 36 *Limburger Koerier*, 12-03-1943.
- 37 Volmar Delheij, a.w.
- 38 Jacquo Silvertant, a.w., 161 en 162.
- 39 Volmar Delheij, a.w.
- 40 Verhoor J.M.J. Niveststein d.d. 11-03-1946.
- 41 E-mail van Jan Teunissen, kenner van de Algemene Begraafplaats Heerlen, d.d. 03-01-2020.
- 42 Verhoor J.M.J. Niveststein d.d. 11-03-1946.

Maria Sträter, de eerste vrouwelijke wethouder van Kerkrade

DIANE SMEETS-HABETS

Diane Smeets is archivaris van de gemeente Kerkrade en redacteur van MijnStreek.

Maria Sträter werd in 1982 benoemd als eerste vrouwelijke wethouder van gemeente Kerkrade. Haar portefeuille omvatte Welzijn, Sociale Zaken en Volksgezondheid. Gezien haar werkverleden was het hierbij behorend takenpakket op haar lijf geschreven.

Jeugd

Maria Theresia Josepha Sträter wordt op 27-11-1925 geboren in Teteringen, een dorp dat nu behoort tot de gemeente Breda. Ze is de jongste dochter van Rudolf Sträter en Wilhelmina Schrauwen. Het echtpaar Sträter trouwt op 21 augustus 1912 in Princenhage en krijgt 8 kinderen: 5 zoons en 3 dochters. Eén zoon overlijdt op jonge leeftijd. Vader Sträter is van beroep wijnhandelaar en overlijdt als Maria 6 jaar is. De moeder van Maria hertrouwt niet meer en sterft in 1947. Maria wordt wees op 22-jarige leeftijd.¹

Gemeenschapszin

Maria Sträter verhuist in 1952 vanuit Breda naar Sittard en nog in datzelfde jaar naar Kerkrade. Ze woont eerst in de Stationsstraat, later in de Burgemeester Savelsberglaan en uiteindelijk aan de aan de Hertogenlaan 44.

Op 15 september 1952 treedt zij als sociaal werkster in dienst van de dan nog jonge Stichting Gemeenschapsdienst te Kerkrade, waar zij voorheen als vrijwilliger werkzaam was. Als vrijwilliger was ze onder andere technisch leidster van het Kerkraadse Kindervakantiewerk. De Stichting Gemeenschapsdienst werd ook wel Centrum voor Maatschappelijk Werk genoemd. Haar bureauhoofd destijds was mej. Wijnhoven. Binnen

Burgemeester Smeets overhandigt Maria Sträter een bloemetje bij haar benoeming als wethouder op 04-01-1982. Bron: gemeentearchief Kerkrade.

de stichting maakt ze snel carrière. In 1953 wordt ze benoemd als 2de maatschappelijk werkster en in 1956 klimt ze op tot 1ste maatschappelijk werkster. In 1957 wordt zij zelfs tot hoofd van dienst van de Gemeenschapsdienst bevorderd. De dienst telt op dat moment 5 personeelsleden en heeft 394 cliënten onder z'n hoede die op maatschappelijk vlak ondersteund worden.² In 1969 is het aantal personeelsleden gestegen tot 11 en staan er 506 cliënten aangemeld. De Gemeenschapsdienst dient, gedwongen door de veranderde inzichten en wetgeving rondom maatschappelijk werk, aan schaalvergroting te doen om zijn voortbestaan te kunnen garanderen. In 1971 fuseert de Gemeenschapsdienst met het Centrum voor Maatschappelijk Werk te

Volgsnummer.	GESLACHTSNAAM. (Geslachtsnaam der vrouw.)	VOORNAMEN. (Voluit geschreven.)	M. (mannelijk) V. (vrouwelijk) Geslacht	Betrokking der leden tot het hoofd van het huizegezin. (Art. 26, 3e lid sub c.)	GEBORTE.		BURGERLIJKE STAAT.		Kerkge- nootschap of vereeni- ging met godsdien- stig doel (toonderschei- den volgens art. 24, 2e lid, sub f.)	
					Dagteekening en jaar der geboorte.	Plaats van geboorte.	Tijdens de in- schrij- ving.	Veranderingen in hare dagteekening.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Sträter	Rudolphus Maria	M.	hoofd	12 Jun 1876	Rotterdam	H.			
2	Schrauwes	Helhelmina Johanna Maria	V.	vrouw	22 Oct 1879	Prinsentopp				
3	Sträter	Rudolf Hendrik Marie	M.	zn.	8 Feb 1914	Breda	O.			
4	"	Antonia Anna Cornelia	V.	dt.	16 Jan 1915	"				
5	"	Recht Hoornvoot Anna	M.	zn.	28 Mar 1916	"				
6	"	Johanna Gerardus Maria	V.	dt.	17 Nov 1917	"				
7	"	Josef Emanuel Maria Maria	M.	toon	25 Dec 1918	"				
8	"	Antonius Gerardus Maria	M.	"	30 Jan 1914	Schougl				
9	Heber	Josephus	M.	zn.	24 Sept 1914	Schougl				
10	Sträter	Henricus Maria Joseph Joseph	M.	zn.	24 Oct 1922	Schougl				
11	"	Maria Theresia Joseph	V.	dt.	27 Nov 1925	"				

Inschrijving van het gezin Sträter in de gemeente Teteringen. Bron: www.stadsarchief.breda.nl

Het College met van linksachter naar linksvoor secretaris mr. H. Knebel, burgemeester mr. J.G. Smeets, wethouder ir. A. G. Coumans en van rechtsachter naar rechtsvoor: wethouder C.J.M. Schroeder, wethouder M. Sträter en wethouder L.J. Hermans. Bron: gemeentearchief Kerkrade.

Simpelveld en Bocholtz. Maria Sträter vervulde in dit fusieproces de rol van aanjager. In 1973 wordt zij officieel tot directeur benoemd, maar feitelijk vervult ze deze functie al sinds 1971.³

Politiek

Maria Sträter wordt in juli 1974 raadslid voor het CDA in de gemeente Kerkrade. Ze is dan het eerste vrouwelijke raadslid in Kerkrade. Daarnaast is ze ook lid van de raadscommissies Financiële en Economische Aangelegenheden en Sociale Zaken, Volksgezondheid en Personeel. In maart

1978 wordt ze lid van de commissie van Georganiseerd Overleg. Na de verkiezingen van 1978 wordt ze opnieuw tot raadslid benoemd. In deze raadsperiode maakt ze deel uit van de raadscommissies Onderwijs, Cultuur, Recreatie, Sport en Jeugdzaken en de commissie Sociale Zaken, Volksgezondheid en Personeel.⁴

In januari 1982, na de herindeling waarbij Eygelshoven opgaat in de gemeente Kerkrade, wordt ze benoemd tot wethouder Welzijn, Sociale Zaken en Gezondheid. Ze neemt noodgedwongen afscheid als directeur van de Gemeenschapdienst. Haar portefeuille als wethouder sluit nauw aan

*Wethouder Maria Sträter knipt het lint door na de renovatie van het Gulperplein.
Bron: Gemeentearchief Kerkrade.*

bij haar werkzaamheden bij de Gemeenschapdienst. Ze is, na het eerste vrouwelijke raadslid, nu ook de eerste vrouwelijke wethouder van Kerkrade. In december 1982 vinden er wijzigingen in de portefeuillevreiding plaats. Maria Sträter wordt nu ook verantwoordelijk voor Personeelszaken en Organisatie.⁵

Tijdens haar wethouderschap staat ze voor een aantal grote uitdagingen. Haar grootste opgave is de hervorming van het sociaal werk in Kerkrade, daarbij rekening houdend met de door Den Haag opgelegde bezuinigingen. De bestaande voorzieningen moeten doelmatiger en samenhangender gaan functioneren waarbij de positie van de vrijwilligersorganisaties versterkt wordt, met name door het toekennen van meer en hogere subsidies. Deze hervorming wordt niet van bovenaf opgelegd maar er wordt een stuurgroep gevormd waarin deelnemers zitten die afkomstig zijn uit alle betrokken voorzieningen. Onder haar leiding wordt het jeugd- en jongerenwerk geprofessionaliseerd en hierbij wordt een buurtgerichte aanpak gehanteerd. Daarnaast wordt er een nota Accommodatiebeleid geschreven waarin herschikking en multifunctioneel ge-

bruik van de ruimten de speerpunten zijn.

Daarnaast wordt de kinderopvang in Kerkrade geprofessionaliseerd door het oprichten van de stichting Kinderopvang Kerkrade op 22-01-1987. In deze stichting worden de Kerkraadse peuterspeelzalen en een kinderdagverblijf ondergebracht. In 1989, na twee periodes als wethouder, besluit ze om zich niet meer verkiesbaar te stellen voor het CDA vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.⁶

Overige werkzaamheden

Naast haar werk bij de Gemeenschapdienst en raadslid, en later als wethouder is Maria Sträter actief lid van de Dekenale Pastorale Raad en het kerkbestuur van HH. Joseph en Norbertus en meerdere vrijwilligersorganisaties. Tevens is ze bestuurslid van de Stichting Bejaardenzorg Kerkrade. Deze stichting werd in 1954 opgericht.⁷ Op 29 april 1982 wordt aan Maria Sträter de eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje Nassau in goud uitgereikt wegens haar inzet voor de Kerkraadse gemeenschap.⁸ Maria Sträter overlijdt op 27 september 1998 te Kerkrade. Ze is bijna 73 jaar oud geworden.

Noten

1 www.stadsarchief.breda.nl
Bevolkingsregister Teteringen 1908-1922
deel 10. Geraadpleegd op 07-04-2022.

2 GAK 1947-1960 dossier 187 en 188.

3 GAK 1961-1981 dossier 2097.

4 *Ibid.* 3.

5 *Limburgs Dagblad (LD)*, 17-12-1982.

6 *LD*, 25-04-1989.

7 *LD*, 05-08-1954.

8 *Ibid.* 3.

FRANS GERARDS

Dr. Frans M. Gerards is lid van de redactie van *MijnStreek* en bestudeert aspecten van de geschiedenis van deze regio.

Zuster Peregrina Janssen (1887-1974)

Ziekenzuster van de kostschool en daarna het kleinseminarie te Rolduc

Zuster Peregrina, Anna Maria Hubertina Janssen, op 26 september 1887 geboren te Schinveld, was van 1933 tot 1963 ziekenzuster op het Rolduc III (R.K. kostschool) en Rolduc IV (kleinseminarie). Op 14 april 1915 was ze ingetreden in de Orde van de Kleine Zusters van de H. Joseph te Heerlen, een congregatie of kloostergemeenschap die in 1872 was gesticht door mgr. Petrus Josephus Savelberg. Op 4 oktober 1916 werd ze geprofest, wat wil zeggen dat ze op die dag de kloostergelofte had afgelegd. Op 4 oktober 1941 vierde ze haar zilveren professiefeest.¹ Peregrina betekent 'de pelgrimerende', wat verwijst naar de levensgang van de christen door de wereld op weg naar het huis van de Vader.² In deze bijdrage wordt een beknopte schets van haar levensloop gegeven. Hierbij ligt het accent op de werkzaamheden die ze als ziekenzuster verrichtte op Rolduc. Allereerst vervulde ze de zorg voor de jongens van de katholieke kostschool. De jongens kwamen in die tijd uit heel Nederland naar Rolduc om er de HBS of het gymnasium te volgen. Toen Rolduc in 1946 heel specifiek kleinseminarie was geworden, werd ze de ziekenzuster voor de priesterstudenten.

Stamgezin

Zuster Peregrina of Anna Maria Hubertina Janssen was afkomstig uit een bekend, groot en katholiek gezin in Schinveld. Haar vader, de op 4 december 1857 geboren Henricus Alphonsus Eligius Janssen, vervulde in Schinveld de functie van koster en organist. Hij was gehuwd met de in Wolfhagen-Schinnen op 22 september 1859

Zr. Peregrina. Foto *Limburgsch Dagblad* 30-9-1966.

geboren Maria Agnes Gielen. Hierbij wordt opgemerkt dat het kostersambt in Schinveld al van vóór het jaar 1685 door de familie Janssen werd uitgeoefend, met uitzondering van de periode 1722 tot 1768 toen deze functie werd uitgeoefend door de familie Buysers.³

In de familie Janssen ging het kostersambt steeds over van vader op zoon en het werd regelmatig ook nog eens gecombineerd met dat van schoolmeester en van 1807 tot 1813 zelfs met het ambt van burgemeester.⁴ Het was de overgrootvader van zuster Peregrina, Joannes Henricus Janssen

(1778-1858), die burgemeester van Schinveld was in de Franse Tijd. Deze functie moet hem niet gemakkelijk zijn gevallen. De Schinveldenaren beschuldigden hem ervan dat hij zijn administratie niet op orde had en in onmin leefde met zowat alle inwoners van Schinveld. De Franse prefect te Maastricht vond deze beschuldiging echter te vaag om hem daarvoor gerechtelijk te vervolgen, maar voldoende om hem niet opnieuw te benoemen.

Eerste werkzaamheden

Haar eerste werkzaamheden verrichtte zuster Peregrina in het aan de Putgraaf in Heerlen gelegen St. Jozefziekenhuis; eerst als hulpverpleegster en, na het behalen van haar diploma, als hoofdzuster. In die functie werkte ze elf jaar op de afdeling chirurgie. Daar was ze de rechterhand van dr. Edouard Joseph Hubert Hustinx, die in 1909 als vrouwenarts en chirurg in vaste dienst van het St. Jozefziekenhuis was gekomen.⁵ In 1927 en 1928 volgde ze op de R.K. School voor Maatschappelijk Werk te Sittard de door het Limburgse Groene Kruis georganiseerde opleiding tot huisbezoekerster in het kader van de tuberculosebestrijding.⁶ Daarna werd ze als wijkzuster geplaatst te Heerlerheide. Ze kon echter niet fietsen en daarom werd die functie vroegtijdig beëindigd. Ze werd daarna overgeplaatst naar het sanatorium in Horn. Daar verbleef ze gedurende zes jaar en ze verpleegde er tuberculosepatiënten. In 1933 werd ze overgeplaatst naar Rolduc voor de medische begeleiding van de priester- en niet priesterstudenten aan het aldaar gevestigde onderwijsinstituut.⁷

De zusters op Rolduc

Alle huishoudelijke en verzorgende werkzaamheden op Rolduc werden uitgeoefend door de zusters van Heerlen ofwel de Kleine Zusters van de H. Joseph. Zij schrobden de gangen, dekten de bedden en zorgden voor het eten. Maar van de meeste van die zusters kenden de studenten, ook wel de 'jongens' genoemd, niet de naam. Wie de studenten wel echt bij naam kenden, waren er slechts twee, namelijk zuster Agatha de Jong en zuster Peregrina Janssen. Zuster Agatha de Jong werd door de jongens 'Fientje de Boternon' genoemd. Ze werd zo genoemd omdat ze dagelijks met een spatel in de broodkeuken aan iedere

leerling stukjes boter verstrekte. Dat deed ze drie keer per dag. In totaal verstrekte ze per dag zo'n vierhonderd stukjes boter. Zuster Agatha heeft dit werk maar liefst zevenentwintig jaar lang gedaan. Zuster Peregrina, door de jongens schertsend 'Pillegrina' genoemd, was de ziekenzuster. Iedere morgen ging ze de zalen na om te kijken of er zieken waren. Als die er waren dan nam ze de temperatuur op en als het nodig was, nam ze hen mee naar de infirmerie. Op Rolduc werd namelijk niet van 'ziekenkamer' of 'ziekenzaal' gesproken, maar van 'infirmerie'. Er was er een boven en een beneden. Op de infirmerie boven waren de ziekenkamers en een ziekenzaal. Op de infirmerie beneden was een zaaltje in combinatie met een apotheek. *"De meesten"*, zo zei zuster Peregrina in 1962 tegen een journalist van het Limburgsch Dagblad, *"vinden het niet erg om er een paar dagen te liggen als ze tenminste niet erg ziek zijn"*.⁸

De iets ernstiger zieken kwamen in die infirmerie op kamers te liggen en de anderen op zaal. De echt ernstig zieken gingen naar het ziekenhuis.

Overdag zat zuster Peregrina in de apotheek beneden te wachten op jongens die hulp nodig hadden. De meeste hulpvragen hadden betrekking op een ongelukje, meestal opgelopen bij het sporten, maar *"Soms"*, aldus zuster Peregrina, *"komen ze bij je voor hun kwaaltjes en dan blijkt dat ze alleen maar heimwee hebben. En ze vertellen je zoveel"*. Dat betekende dat zuster Peregrina in die tijd in feite ook psychische hulp verleende. Dat het in die apotheek, waar de jongens over van alles en nog wat vrijuit met haar konden praten, goed toeven moet zijn geweest, blijkt uit de opmerking: *"'t Is het gezelligste hokske van Rolduc"*.⁹

De dagelijkse praktijk

Niet iedere jongen die zich ziek meldde, was natuurlijk echt ziek. Dat was iets wat zuster Peregrina na jarenlange ervaring niet meer kon ontgaan. *"Als ze maar iets kunnen uithalen of als er 's avonds een film wordt gedraaid"*, zo zei ze eens, *"dan zijn ze niet ziek. En ook als ze hier liggen, willen ze 's avonds per se naar de film"*.¹⁰

Volgens de jongens was ze dan ook zelden onder de indruk van hun zielige lijden. Als ze 's morgens het witte gordijn van een chambrette openschoof en een jongen nog in bed aantrof, riep ze met opgeruimde stem: *"Zo jong, ziek of lui?"* En wat je antwoord ook was, zo vertelden oud-Rolduciens

tijdens een reünie, met zichtbaar genoeg stak ze de koortsthermometer in je heiligdom en liet je vervolgens zo een tijdje liggen, terwijl ze de andere chambrettes inspecteerde.¹¹

Op de vraag *“Jong, ziek of lui?”* zo wist een oud-Rolducien zich te herinneren, had hij met schorre stem gezegd: *“Ziek zuster!”* Vervolgens had zuster Peregrina de koortsthermometer in zijn heiligdom gestoken, waarna ze verder was gegaan met haar ronde. Die student had vervolgens de thermometer uit zijn allerheiligste gehaald en er een aansteker onder gehouden. Toen zuster Peregrina daarna was teruggekomen, had hij de thermometer boven de dekens gehaald en tegen haar gezegd: *“Ik heb 'm er al uit gehaald, zuster”*. Peregrina had toen tegen hem gezegd: *“50 Graden... jong, je had allang dood moeten zijn!”*.

Opgemerkt moet nog worden dat de slaapzalen op Rolduc door middel van houten schotten waren onderverdeeld in een groot aantal chambrettes of cellen. Dit waren kleine eenpersoonskamertjes die van boven open waren en waar net genoeg plaats was voor een bed, een kast en een stoel.

Een bijzonder drukke periode brak aan toen Nederland in 1957 werd geteisterd door de Aziatische griep, ook wel de A-griep genoemd. Die griep heerste het hevigst in Limburg. In Kerkrade waren er scholen waar de ziekte 42 tot 54% van de kinderen ziek thuis hield.¹² Op Rolduc waren toen wel driehonderd jongens ziek en ook veel zusters. De filosofen, jongens die de laatste twee jaren op Rolduc filosofie studeerden, liepen toen door de zalen met kannetjes limonade en aspirine. Omdat er zo veel zusters ziek waren, moesten de jongens toen zelf hun bed opmaken, iets wat normaal door de zusters werd gedaan.¹³ Zelfs de zusters van de naaikamer werden toen ingeschakeld. *“Er waren”, aldus zuster Peregrina, “jongens bij die 41 graden koorts hadden als we 's avonds kwamen kijken”*.¹⁴

Welverdiende rust

Maar liefst dertig jaar lang was zuster Peregrina ziekenzuster op Rolduc. Op 4 oktober 1941 vierde ze daar haar zilveren professiefeest. Die dag droeg de directeur 's morgens in de kapel van de zusters een plechtige hoogmis op en aan tafel uitte hij zijn hartelijke dank voor een leven vol

Beeld van zuster 'Peregrien' in het carré van Klein-Rolduc, vervaardigd in 1984 door Godfried Pieters.

toewijding en stille opoffering in dienst van alle bewoners van Rolduc. Verder maakten velen op die dag gebruik van de gelegenheid om zuster Peregrina geluk te wensen.

Pas in 1963, ze was toen al vijfenzeventig jaar oud, vertrok zuster Peregrina naar Huize St. Jozef te Meerssen om er van haar welverdiende rust te gaan genieten. Daar vierde ze op zondag 9 oktober 1966 ook haar gouden professiefeest. Ze overleed op 23 januari 1974 in Heerlen in het bij het Aambos gelegen Moederhuis van de zusters, in de volksmond het Sanatorium genoemd.

Beschouwing

Dat zuster Peregrina het tot op hoge leeftijd volhield om op Rolduc als ziekenzuster te fungeren kan, oppervlakkig beschouwd, worden toege-

schreven aan haar religieuze gezindheid en de daaruit voortvloeiende inspiratie. Uit de in het voorafgaande letterlijk aangehaalde uitspraken over haar werk kan echter worden afgeleid dat het met name haar werkzaamheden als ziekenzuster op Rolduc moeten zijn geweest die haar de meeste voldoening hebben gegeven. Met name de omgang met 'de jongens', die huis en haard hadden verlaten om op Rolduc hun opleiding te volgen, en de zorgen over hun gezondheid en psychisch welzijn, lijken een bijna onuitputtelijk bron van intrinsieke motivatie voor haar te zijn geweest.

Overlijdensbericht

Noten

- 1 *Rolduc's jaarboek* 22 (1942), 19.
- 2 Rijckheyt Heerlen, 352-J Collectie bidprentjes, inv.nr. 994.
- 3 J.W.H. Bosch, *Bijdrage tot de geschiedenis van Schinveld* (Schinveld 1974) 100; *Limburgsch Dagblad* 17-10-1950 en 23-06-1957.
- 4 *Ibid.*, 165.
- 5 Rijckheyt Heerlen, Persoonsdocumentatie Dr. E.J.H. Hustinx. Een bekende uitspraak van deze arts was: "Wen de patiënt genést, dan hat der Oze Léve Heer geholpen, wen de patiënt sturft, hat der Hustinx ut gedoal!"
- 6 *De Limburger*, 10-11-1928.
- 7 *Limburgs Dagblad*, 30-09-1966.
- 8 *Limburgs Dagblad*, 20-02-1962.
- 9 *Ibid.*
- 10 *Ibid.*
- 11 <https://www.reunierolduc.nl/wp-content/uploads/Tafelspeech.pdf>. Beste Rolduciens, vrienden en vriendinnen.
- 12 *Het Vaderland*, 13-09-1957.
- 13 Zuster Peregrina zei daarover: "U moet niet denken dat die jongens hun bed zelf opmaken! Nee hoor, die kruipen er zo wel in!"
- 14 *Limburgs Dagblad*, 20-02-1962.

JOOST REINAERTS

Joost Reinaerts (Kerkrade, 1978) werkt als regionaal beleidsadviseur voor het UWV. Hij heeft veel interesse in de Eerste Wereldoorlog.

Godfried Wirtz, koerier tijdens de Eerste Wereldoorlog

Er komt een vrouw bij de burgemeester van Kerkrade. Ze is radeloos. Haar man dreigt zichzelf en zijn gezin door zijn roekeloze gedrag in het ongeluk te storten. Godfried Wirtz, haar man, is opgepakt wegens spionage. Burgemeester Habets pakt pen en papier om aantekeningen te maken.¹ Het is woensdag 27 juni 1917 als de burgemeester noteert:

Heden vervoegde zich aan mijn kabinet Maria Breuer, huisvrouw van Godfried Wiertz wonende aan de Pannesheiderstraat no. 112 alhier met de navolgende mededeling: Op 16 april 1917 jl. werd mijn man Godfried Wiertz, geboren te Kerkrade 11 december 1880 op de steenkolenmijn te Richterich waar hij als mijnwerker werkzaam was, door de Duitse politie gearresteerd. Meteen daarna heeft mevrouw Wiertz contact opgenomen met de advocaat Höhnen in Aken. Echter deze heeft tot op heden niets van zich laten horen. Ondertussen vernam de vrouw van de mijnwerker die met haar man samenwerkte dat G. Wiertz zich als verdacht van spionage in de gevangenis van Luik bevindt, alsmede dat hij reeds gefusilleerd zou zijn (of worden). Beleefd roep ik in deze den tusschenkomst in van Uw Excellentie [Minister van Buitenlandse Zaken Jhr. Dr. J. Loudon] ten einde naar aanleiding bovenstaande een onderzoek te doen instellen.²

Met deze aantekening begint het treurige verhaal van een eenvoudige mijnwerker uit Kerkrade wiens leven in Luik voor het vuurpeloton eindigde.

Oorspronkelijk grafmonument

‘Voor den kop geschoten’

Wie aan spionage in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog denkt, denkt waarschijnlijk het eerst aan Mata Hari, de exotische danseres van Friese afkomst die op 15 oktober 1917 door de Fransen in Vincennes werd terechtgesteld. Minder bekend is dat ook drie andere Nederlanders door de Duitsers zijn geëxecuteerd. De verhalen van hun lotgevallen zijn in de plooiën van de geschiedenis verdwenen. Een van hen was Godfried Wi(e)rtz, een mijnwerker uit Kerkrade.³ Van hem wisten de Belgische autoriteiten na de oorlog zelfs niet hoe zijn naam precies moest worden geschreven. In de archieven wordt de spelling Wirtz en Wiertz door elkaar gebruikt en in de Belgische literatuur kom ik zijn naam maar één keer tegen in een lijst van 277 personen met als bovenstaande titel ‘Voor den kop geschoten’.⁴ Wat

veel mensen in Nederland niet weten is dat er in ons land tijdens deze dramatische jaren een stille oorlog werd uitgevochten. Een oorlog om informatie. Informatie over de vijand welteverstaan. Juist onze neutrale status zorgde ervoor dat Nederland in heel korte tijd uitgroeide tot een waar broeinest van internationale spionage. In films en boeken hangt er altijd een zweem van romantiek rond spionage, maar in werkelijkheid was er sprake van een hoge mate van amateurisme als gevolg waarvan veel mensen hun leven verloren.

Spionage in Kerkrade

Nog voordat de Duitsers op 4 augustus 1914 België binnenvielen, waren de bewoners van Bleijerheide getuige van een wonderlijk schouwspel. Al zingend marcheerden Duitse soldaten in lange rijen door de Nieuwstraat op weg naar Aken.⁵ Zij zagen infanteristen met glimmende laarzen en ulanen⁶ met een czapka⁷ (uitgesproken als tzapka) op hun hoofd en een lans in hun hand. De mensen liepen massaal uit om deze troepen te aanschouwen. Een militaire kapel bracht ter hoogte van Bleijerheide een serenade aan de Nederlandse kijkers. De mensen juichten. De meeste mensen dachten aan een 'Ausflug nach Paris'.⁸ Maar wat deden die Duitse soldaten daar? Nadat de Duitse keizer op zaterdagmiddag 1 augustus 1914 de mobilisatie had afgekondigd, ging een uiterst precies raderwerk draaien. Het was een geoliede operatie bestaande uit oproepen, uitrusten, trainen en vervoeren van twee miljoen Duitse soldaten. Reservisten moesten naar de depots voor hun uniform, zij kregen er een wapen en werden ingedeeld bij een compagnie. Elke compagnie werd ingedeeld bij een bataljon, een bataljon bij een regiment, een regiment bij een brigade, een brigade bij een divisie en de divisies op hun beurt vormden legerkorpsen. Aan elk legerkorps werden cavaleristen, artilleristen, verplegers en in de Eerste Wereldoorlog zelfs hoefsmeden toegevoegd. Duitsland had veertig legerkorpsen. Elk legerkorps had de beschikking over 170 treinwagons voor officieren, 965 voor infanteriesoldaten, 2960 voor de cavalerie, 1915 voor de artillerie. Verder waren er nog wat losse goederenwagons. Er is ooit uitgerekend dat een legerkorps 6010 wagons nodig had, verdeeld over 140 treinen en dan nog eens eenzelfde aantal voor de voorraden. Al die mannen moesten

uiteindelijk wel eten. Op het moment dat de keizer die zaterdag om 17.00 uur de opdracht gaf tot mobilisatie, kwam alles in beweging. Alles was op vastgestelde momenten tot op het kleinste tandwiel geregeld.⁹ Vanaf het moment dat de mobilisatieknop werd ingedrukt, was er geen weg meer terug. Een heel klein radertje in dat grote geheel was gelegen vlak langs de grens met Kerkrade in het schilderachtige Wormdal. Iedereen die weleens met de trein vanuit Heerlen naar Aken gereisd is, zal begrijpen waarom spionage hier interessant was.

Aan de rechterkant is de kerk van Haanrade in Nederland te zien en links ligt Duitsland. Een van de belangrijkste manieren om in 1914 militaire inlichtingen over de vijand te verzamelen was het spotten van treinen. Tegenwoordig een leuke hobby, maar toen van elementair strategisch belang. Aan de hand van de passerende troepen-treinen kon ingeschat worden of er mogelijk sprake was van een naderend offensief. Het verplaatsen van grote aantallen Duitse militairen vlak langs de Nederlandse grens verliep bepaald niet opvallend. Aken werd hét spoorwegknooppunt richting de slagvelden van Noord-Frankrijk en België. Daarom had de Nederlandse inlichtingendienst, GS III, al in 1914 een treinkijkpost in Kerkrade.¹⁰

Het zou tot eind 1916 duren dat ook een geallieerde verzetsgroep interesse in de grensstad kreeg en dat had niet alleen met deze spoorlijn door het Wormdal te maken want je kon hier immers ook gemakkelijk de grens passeren. Dat bleek op 11 december 1917 toen de socialistische Amerikaanse journalist van Duitse afkomst Carl Minster bij een brug over de Worm naar Duitsland ontvoerd werd.¹¹ Iets dergelijks gebeurde ook in 1918 toen de Duitsers bij de Nederlandse overheid melding maakten van een Franse spion die tweemaal per dag rapport uitbracht vanuit, wederom, Haanrade.¹² Hoewel we hier niet dieper ingaan op deze beide voorvallen tonen ze wel aan dat er in Kerkrade een actieve spionagecel zat die duidelijk connecties had met België én Frankrijk.

De tijd dringt

De vrouw was de wanhoop nabij. De burgemeester snapte dat er geen tijd te verliezen was. Er werd via de commissaris van de koningin contact gezocht met de minister van buitenlandse zaken.

Op 19 juli 1917 ontving Habets een telegram met slecht nieuws van het ministerie: *Met verwijzing naar Uw telegram d.d. 7 dezer, heb ik de eer U te verzoeken aan de echtgenoot van Godfried Wirtz mede te deelen dat deze te Luik ter dood is veroordeeld maar dat ik stappen laat doen om voor hem gratie te verkrijgen.*¹³

Het was nu een kwestie van leven of dood. Er werd door Maria Breuer een in het Duits opgesteld gratieverzoek gericht aan de minister-president. Hierin verzoekt zij hem om te bemiddelen in de zaak van haar man. In de brief vraagt ze of ze deze brief persoonlijk aan de minister-president mag overhandigen en dringt aan op spoed omdat anders de doodstraf mogelijk al voltrokken is. In de brief ontkent ze niet dat haar man in Richterich van een derde persoon informatie kreeg met de bedoeling deze naar Kerkrade te brengen. Hij zou twee keer informatie vanuit Duitsland naar Nederland gebracht hebben. De reikwijdte en consequenties hiervan kon hij echter niet overzien omdat hij „*bei seiner geistigen Beschränktheit nicht einmal klar zum Bewusstsein gekommen war, dass er hierdurch dem deutschen Staate und dem deutschen Heere erheblichen Schaden zufügen konnte*“. Maar omdat hij in geldnood zat, had hij zich laten overhalen om de informatie over de grens te smokkelen. Hij werkte hierbij samen met een zekere Jozef Rauher. Deze had Wirtz weten te rekruteren. Wirtz kreeg 30 mark als voorschot en hem werd beloofd dat hij veel geld kon verdienen. Hiervoor moest Wirtz buisjes met informatie in zijn endeldarm verstoppen en deze naar Kerkrade brengen. De inhoud van de buisjes kreeg Wirtz van een Belgische collega die op zondag naar de kerk in Welkenraedt moest komen om hem deze informatie te overhandigen.¹⁴ Het ging hierbij om informatie over troepenbewegingen. Welkenraedt was destijds het eerste Belgische station langs de spoorlijn Aken-Luik; een van de belangrijkste spoorlijnen naar het westelijke front. In 1916 was het succesvolle Lambrecht netwerk langs dezelfde spoorlijn grotendeels opgerold.¹⁵

Vanuit het Frans-Belgische verzet werden nieuwe communicatieroutes naar het neutrale Nederland gezocht. De casus Wirtz toont aan dat het Frans-Belgisch verzet minimaal één poging ondernomen heeft om een communicatieroute door het gehate Duitsland op te zetten; een gevaarlijke route waarbij de koeriers twee land-

grenzen moesten passeren. Uit dossiers weten we dat deze route vanaf oktober 1916 operationeel was.¹⁶ Uit de gebeurtenissen die volgden blijkt dat dit netwerk al snel door Duitsers werd opgemerkt. Door de verschillende koeriers te schaduw kon Godfried Wirtz op heterdaad worden betrapt.

Wat gebeurde er met Godfried Wirtz?

Na zijn arrestatie werd Wirtz in eerste instantie naar Aken gebracht. Omdat hij van spionage werd verdacht, bracht men hem voor verder verhoor over naar Luik. Het is moeilijk om de gebruikte methodes van de Duitse ondervragers precies te achterhalen. Deze varieerden van bluf tot intimidatie en van slagen tot marteling. Veel had natuurlijk te maken met het temperament van de ondervrager. Dat Wirtz bekend heeft, weten we. Hierover vinden we in het Kerkraads gemeentearchief een kort, ongedateerd verslag. In het verslag staat dat hij samenwerkte met gemeentesecretaris Vogels en de Franse franciscaan Papillon. Hierover lezen we „*Papillon erhält Rapporte von Deutschland, steht diesbezüglich wohl auch mit einem Kloster in Deutschland in Verbindung*“ en over Vogels dat deze frequent Nederlandse papieren aan geallieerde spionnen verstreekte om naar Duitsland te kunnen reizen. Beide mannen zouden werkzaam zijn voor de ‘Feindliche Nachrichtendienst: Dienst H. Renier’.

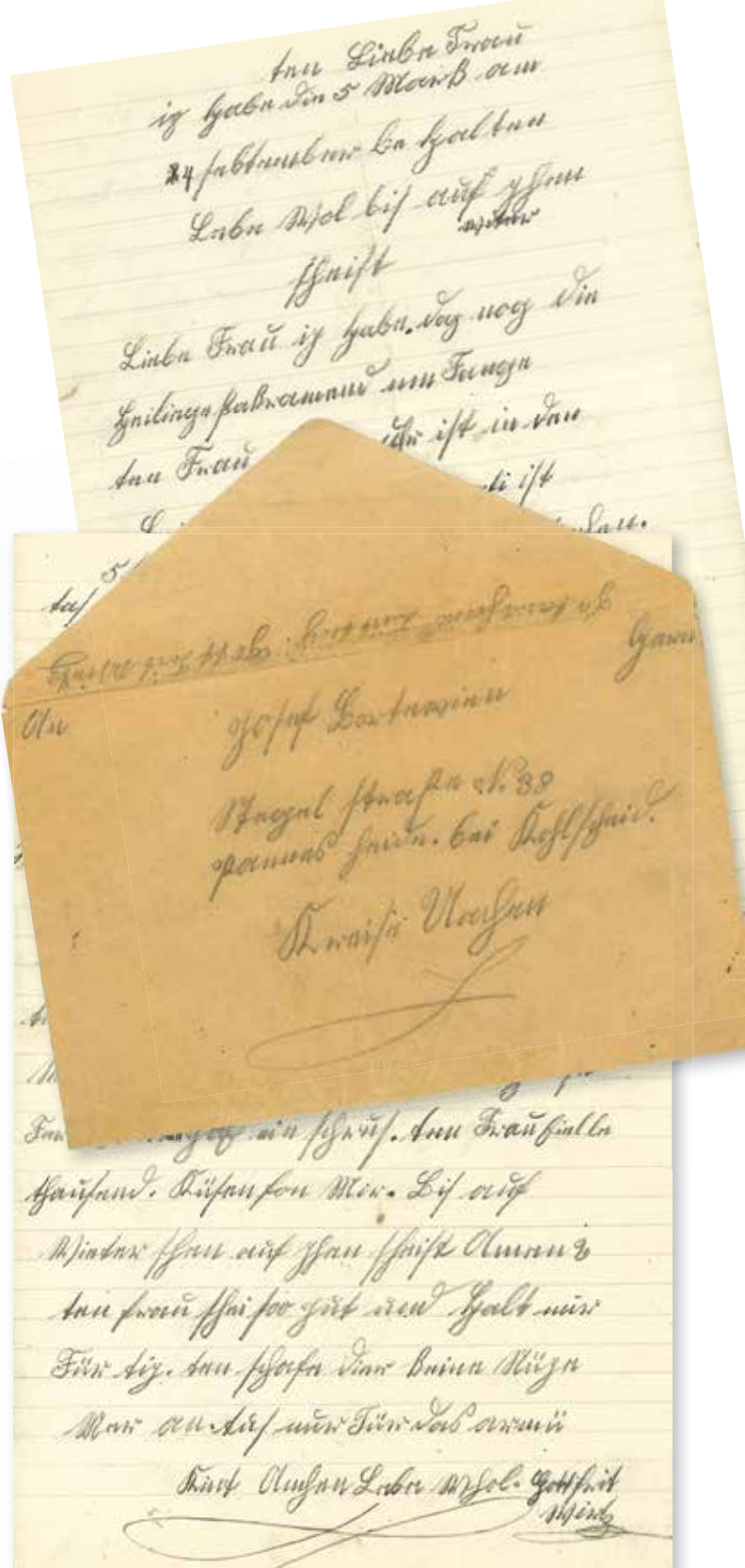
Na de ondervragingen kwam de zaak voor het Gouvernementsgericht in Luik. Waarschijnlijk is Wirtz daar op 6 of 7 juli 1917 ter dood veroordeeld. Diezelfde dag werden er nog 21 gevangenen voor de krijgsraad gebracht. Hiervan werden er 8 ter dood veroordeeld. ‘Politieke misdaden’ werden volgens de Duitse krijgswet als ‘krijgsverraad’ veroordeeld. Wat zeker niet in het voordeel van Wirtz gewerkt heeft, was dat hij samen met de gevreesde Elzasser spion Joseph Zilliox veroordeeld werd.¹⁷ Het was een proces waarvan de uitkomst al op voorhand vaststond. Er kon niet in beroep worden gegaan en de beslissing kon niet worden aangevochten. De enige manier waarop een veroordeelde de knekdans kon ontlopen, was het indienen van een gratieverzoek. Er waren speciale inspecteurs aangesteld om zich met deze gratieverzoeken bezig te houden. Op welke manier het gratieverzoek voor Wirtz is behandeld weten we niet. Het was hoe dan ook een recht

van de ter dood veroordeelde om een gratieverzoek in te dienen. Het Duits kriegsrecht schrijft hierover in artikel 17: 'Een vonnis tot terdoodveroordeling mag niet voltrokken worden, vooraleer vaststaat, dat de bevoegde overheid beslist heeft geen gebruik te maken van het genaderecht'.¹⁸

Terwijl het gratieverzoek in een race tegen de klok van Kerkrade naar Den Haag en van Den Haag naar Brussel ging, zat Wirtz in de beruchte gevangenis Saint-Leonard in Luik. Hier werden politieke gevangenen opgesloten. Het leven was er afschuwelijk. Iedere dag kregen ze 250 gram brood en een halve liter dunne pap. De gevangenen moesten vaak hun kleren uitdoen en dan werden ze met stokken en stoelen geslagen. Als de gevangenen in hun cel zaten probeerden ze met elkaar te communiceren via de verwarmingsbuizen en via minuscule briefjes die in lege flesdoppen gestopt werden. Dat het menens was, zal Wirtz op 25 juli 1917 begrepen hebben toen Zilliox gefusilleerd werd. Het moeten spannende weken voor Wirtz zijn geweest met de uitvoering van zijn doodvonnis als het zwaard van Damocles boven zijn hoofd hangend.

Het bleef lang stil in Kerkrade totdat er op 10 oktober 1917 weer een telegram van het ministerie van Buitenlandse Zaken op het bureau van burgemeester Habets terecht kwam. "Ik heb de eer Uw tusschenkomst in te roepen om aan Maria Breuer, huisvrouw van Godfried Wirtz te willen mededeelen dat haar echtgenoot, die wegens spionage door de Gouvernementsrechtbank te Luik was ter dood veroordeeld, is terechtgesteld." Een geschreven notitie onderaan dit telegram laat zien dat een inspecteur van de politie "den 11. oktober 1917 omstreeks acht uur door ondergetekende aan belanghebbende de inhoud van bovenstaande is meegedeeld". Godfried Wirtz blijkt een maand eerder tegelijk met vijf anderen te zijn geëxecuteerd.

Op 16 november 1917 komen de resterende bezittingen van Godfried Wirtz in Kerkrade aan. In het archief van Kerkrade is een vergeelde envelop te vinden. Daarin vinden we de foto van een meisje, de dochter van Godfried. Heeft ze hem op die manier gezelschap weten te houden gedurende die lange maanden van wachten? Er zit ook een brief in, een afscheidsbrief gericht aan zijn vrouw. Hierin schrijft hij dat hij het 'Heilige

Szakramend' heeft ontvangen en dit zijn laatste brief is want 'Ich muß ten 6 sebtember schtärben'. Hij sluit af met 'thausend Küsen fon Mir'.

Naschrift: Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn 48 personen door de Duitsers geëxecuteerd in Fort de la Chartreuse. Bij het vervallen fort is een herdenkingsmonument te vinden. Godfried Wirtz (Godifroid Wirtz) is begraven op het kerkhof van Robermont in Luik.

Grafmonument op het kerkhof van Robermont

Josepha Johanna Wirtz, dochter van Godfried Wirtz

Noten

- 1 Gerardus Hubertus Alphonse Habets was burgemeester van Kerkrade van 1916 tot 1941.
- 2 Gemeentearchief Kerkrade (GAK), 101 Archief Gemeente Kerkrade 1795-1947, inv.nr. 2846; aantekeningen burgemeester Habets, 27 juni 1917.
- 3 In dit artikel houden we de officiële naam 'Wirtz' uit de geboorteakte aan.
- 4 J. van der Fraenen, *Voor den kop geschoten. Executies van Belgische spionnen door de Duitse bezetter (1914-1918)* (Roeselare 2009) 470.
- 5 R. Herpers, 'Kerkrade. Een keerpunt aan de grens', in: H. van der Linden, & E. Rosier (red.), *Limburg en de Eerste Wereldoorlog* (Soesterberg 2020) 343-367.
- 6 Een ulaan is een lichtbepalende, bereden militair. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Ulaan>. Geraadpleegd 02-01-22.
- 7 Een czapka is een historisch militair hoofddeksel. <https://en.wikipedia.org/wiki/Czapka> geraadpleegd 02-01-22.
- 8 Zie: https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Aufbruch_an_die_Franz%C3%B6schische_Front_August_1914_Deutsche_Soldaten_mit_Fronterf_Bestanddeelnr_158-2342.jpg Augustus 1914 Duitse soldaten met frontervaring onderweg naar Frankrijk. Op de wagonwanden hebben ze met krijt leuzen geschreven als 'Uitstapje naar Parijs' en 'Ten strijde - mijn sabelpunt jeukt'. Geraadpleegd 02-01-22.
- 9 B. Tuchman, *De kanonnen van augustus* (Amsterdam 1989) 88-89.
- 10 Edwin Ruis, *Spionnest 1914-1918* (Meppel 2012).
- 11 Ruis, 241-242.
- 12 'Van Nul tot Nu: Spionage aan de grens', in: *De Limburger/Via*, 1 augustus 2018.
- 13 GAK, archief 101, inv.nr. 2846; telegram ministerie van Buitenlandse Zaken, 19 juli 1917.
- 14 GAK, 101, inv.nr. 2846; gratieverzoek M. Breuer, datum onbekend.
- 15 De Luikse Dieudonné Lambrecht (1882-1916), eigenaar van een kleine fabriek, krijgt in 1914 het verzoek van een Engelse officier om in de provincie Luik en later elders in Wallonië een inlichtingennetwerk op te zetten. Zijn groep verzamelt informatie over Duitse troepenbewegingen en transporten via het spoor. Het Lambrecht netwerk is vanaf 1915 operationeel en erg succesvol. Als gevolg van contraspionage worden Lambrecht en een aantal van zijn agenten opgepakt. Lambrecht wordt ter dood veroordeeld en nog geen week later geëxecuteerd door een vuurpeloton. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2016/04/20/een_netwerk_met_meerdan1000spionnen-1-2633544/. Geraadpleegd 02-01-22.
- 16 Archief Rijksarchief Brussel (ARA), archief Services Patriotiques/Vaderlandse diensten, dossier 1786.
- 17 E. Engels, *In de rug van de Duitsers* (Tielt 2014) 59-75.
- 18 Van der Fraenen, 227.

AANGESTIPT...

REIN VAN LIESHOUT, KOOS LINDERS, ROELOF BRAAD,
DIANE SMEETS-HABETS, FRANS GERARDS EN WIM NOLTEN

De Bokkerijders met de Dode Hand

Ontstaan en vervolging van het banditisme in en rond Zuid-Limburg in de 18^e eeuw.

Deel 1 en 2 door Godfried G.M. (Frits) Schoonbrood (Schinnen 2021), 848 p., geïll., geb., ISBN 978-90-830921-4-0. Prijs: € 59,95.

Dit nieuwe populairwetenschappelijke boek over de bende van de Bokkerijders in Zuid-Limburg is een welkome en belangrijke aanvulling op de vele boeken die over dit onderwerp al zijn geschreven. Vanwege de omvang is het boek in twee delen uitgegeven. Beide delen zijn mooi opgemaakt en rijk geïllustreerd met oude prenten en toepasselijke foto's uit de omgeving en opgesierd met kunstzinnige tekeningen van John van den Berg. De leesbaarheid van het boek wordt verhoogd doordat de titels van de hoofdstukken en de kopjes van de

afzonderlijke paragrafen in rode letters zijn gedrukt. Ook belangrijke zinsneden en teksten die om bijzondere aandacht vragen, zijn in rode letters geaccentueerd.

Van zijn ambitieuze plan om alle schepenbankarchieven tijdens de drie opeenvolgende vervolgingsperiodes (1730-1777) te onderzoeken heeft de auteur, vanwege de zeer grote tijdsinvestering helaas moeten afzien. Daarom heeft hij gekozen voor een afbakening van het archiefonderzoek waarop de uitgave van zijn boek is gebaseerd.

- De eerste afbakening betreft het aantal schepenbankarchieven dat door de auteur is onderzocht. Dat zijn: een volledig onderzoek van de archieven van de schepenbanken van Schinnen en Oirsbeek en een beperkt en gericht onderzoek van een aantal andere schepenbanken.
- Een tweede afbakening vormt de periode waarin de Bokkerijders een duivelse eed op een dode hand zouden hebben gezworen.

Deze afbakening heeft ertoe geleid dat het archief- en literatuuronderzoek zich alleen heeft gericht op de eerste en de tweede vervolgingsperiode (1730-1753), die dus de basis van Schoonbroods boek vormen.

Boekdeel 1

Boekdeel 1 begint in hoofdstuk 1 met een chronologisch overzicht van het bendewezen in de Landen van Overmaas. Daarna worden in de hoofdstukken 2 tot en met 6 de staatkundige ontstaansgeschiedenis

van Europa en het geldende rechtssysteem beschreven. Verder krijgt de sociaal-economische situatie in de 18de eeuw de nodige aandacht. De lezer die direct wil doorgaan met de eigenlijke verhalen over de Bokkerijders kan er desgewenst voor kiezen om de hoofdstukken 2 tot en met 6 over te slaan en deze pas achteraf te lezen. Overigens zijn de eerste zes hoofdstukken niet voorzien van een notenapparaat.

Deel 1 sluit af met de hoofdstukken 7 tot en met 9 waarin een beschrijving wordt gegeven van een beperkt aantal processen uit de eerste vervolgingsperiode. Die processen zijn onder meer gevoerd voor de schepengerechten van 's-Hertogenrade, Kerkrade, Merkstein, Hoensbroek, Schinnen, Nuth, Oirsbeek en Nieuwstadt. In Nieuwstadt komt ook de duivelse en goddeloze eed ter sprake. Hierbij moesten bendeleden God afzweren en de duivel aanroepen en beloven elkaar niet te zullen verraden.

Boekdeel 2

Boekdeel 2 begint bij de eerste acht paragrafen van hoofdstuk 10 met een beschrijving van de Oostenrijkse Successieoorlog. Daarna worden in de volgende paragrafen van hoofdstuk 10 en in hoofdstuk 11 de gevoerde processen uit de tweede vervolgingsperiode uitvoerig beschreven. Die processen zijn gevoerd voor de Oostenrijkse schepengerechten van Schinnen, Oirsbeek en Geleen. Tijdens de ver-

horen in de tweede periode komt genoemde goddeloze en duivelse eed vaker ter sprake. Daarbij zou als ritueel attribuut een dode hand zijn gebruikt waarin een aangestoken kaars werd gezet. In hoofdstuk 12 wordt getracht een antwoord te geven op vragen over het ontstaan van het bendewezen en de vervolging van de bendes. Ook wordt de betrouwbaarheid van de procesdossiers geanalyseerd. In hoofdstuk 13 ten slotte volgt een uitgebreide conclusie. (RvL)

Geroepen en gezonden

Geschiedenis van de Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid van Créhen in Nederland (1903-heden)

Door dr. Antoine Jacobs (Heerlen 2021), 441 p., hardcover, geïllustreerd, ISBN 978-90-79226-84-9. Prijs € 34,95.

In 2017 hield kerkhistoricus Peter Nissen voor het LGOG de 'Habets-lezing'. Hierin toonde hij het belang aan van de bijdrage van kloosterlingen, mannen en vrouwen, aan de vooruitgang van Limburg op het gebied van onder meer onderwijs, zieken- en ouderenzorg, wijkverpleging en jeugdwerk. De lijvige studie van Antoine Jacobs geeft een voortreffelijk beeld van deze bijdrage. De

auteur beschrijft de geschiedenis van de Franse congregatie van de 'Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid' ('les soeurs françaises de la Divine Providence de Créhen'), waarbij de aandacht vooral uitgaat naar de werkzaamheden in Nederland, met name in Limburg.

Op 29 september 1822, 200 jaar geleden dus, werd de congregatie door pastoor Guy Homery in het Bretonse dorpje Créhen gesticht. In de 19de eeuw werden meerdere congregaties door pastoors opgericht om hen te helpen met hun pastoraal werk, vooral op diaconaal terrein: onderwijs, ziekenzorg en hulp voor ouderen. In onze regio is de oprichting van de Congregatie van de Kleine Zusters van de Heilige Joseph een duidelijk voorbeeld hiervan. De Heerlense kapelaan Petrus Joseph Savelberg had hulp nodig bij de zorg voor daklozen, zieken, armen en ouderen. Zijn 'zusters' boden hem hulp en hij richtte meteen een zustercongregatie op. De zusters van pastoor Homery ontfermden zich over weeskinderen, gaven onderwijs aan meisjes en verzorgden bejaarden en zieken. Dit werk breidde zich gestaag uit naar andere dorpen en steden in Frankrijk.

Aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw werd de situatie voor de kloosterlingen in Frankrijk en Duitsland allengs penibeler en nijpender. De 'Kulturkampf' in Duitsland (de strijd tegen de invloed van de katholieke kerk, aangevoerd door de Duitse kanselier Von Bismarck) en de antikerkelijke maatregelen in Frankrijk, noodzaakten tientallen ordes en congregaties in die landen ertoe in het buitenland, vooral België en Nederland, hun heil te zoeken. De eerste Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid arriveerden in 1903 in Limburg.

Zij stichtten kloostertjes in Herten, Grevenbicht en Montfort. In 1905 openden zij ook een klooster in Sittard dat in de jaren twintig uit zou groeien tot een modern ziekenhuis, het 'RK Ziekenhuis van de Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid te Sittard', vanaf 1986 het 'Maasland-ziekenhuis' genaamd.

In de plaatsen rond Sittard en ook in Midden-Limburg hebben de zusters gedurende tientallen jaren een belangrijke taak vervuld in het Groene Kruiswerk, de bejaardenzorg en het (kleuter)onderwijs. Vanaf 1970 gingen de Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid ook buiten Limburg werken en werden er kleinere gemeenschappen opgericht onder meer in Bavel, Deventer en Rotterdam. Zij verzorgden onder andere het huishouden in de pauselijke nuntiatuur in Den Haag. Zij hielden zich zelfs bezig met missionering, met name in de toenmalige Congo en in Peru. De opzet van de studie is chronologisch-thematisch. In een introduceerend hoofdstuk komt de oprichting van de congregatie aan de orde en in de daaropvolgende vijf hoofdstukken de stichtingen in Nederland vanaf 1903. Het bijzondere aan deze beschrijving is dat het niet louter een opsomming is van vestigingsplaatsen en activiteiten, maar dat deze geplaatst worden in de historische context van tijd en plaats. In tien thematische hoofdstukken wordt nader ingegaan op zaken als vorming en opleiding, ziekenzorg, onderwijs, pastoraal werk en de missie.

Geroepen en gezonden is een zeer informatief boek en tevens een eerbetoon aan de Dochters van de Goddelijke Voorzienigheid. Voor belangstellenden in (kerk)geschiedenis een aanrader. (KL)

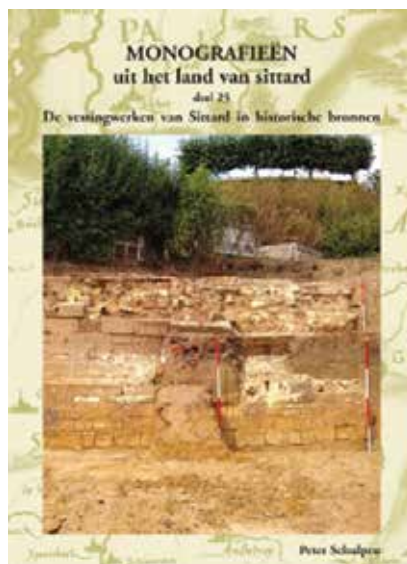
De vestingwerken van Sittard in historische bronnen

Door Peter Schulpen (Sittard 2021), Monografieën uit het Land van Sittard deel 25, 304 p., geïll., ISBN 9789072115287. Prijs: € 26,00. Verkrijgbaar bij de boekwinkels in Sittard en De Domijnen.

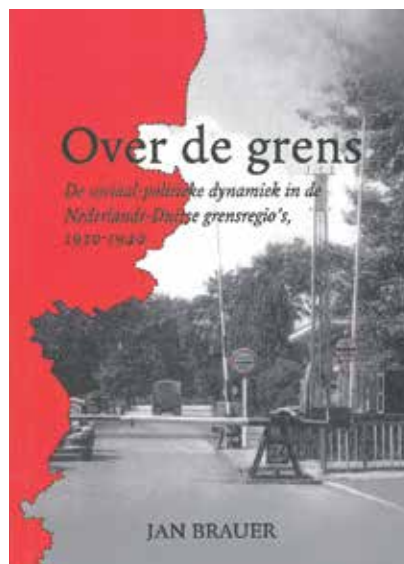
Dit boek, waar we in Heerlen voor de geschiedenis van de vesting (het landsfort) nuttige informatie uit kunnen halen, verscheen vorig jaar als 25ste deel bij het 35-jarig jubileum van de Stichting Monografieën uit het Land van Sittard. Adjunct-archivaris van Sittard-Geleen Peter Schulpen verzamelde in archieven en documentatiecollecties alle bekende bronnen die iets vertellen over de totstandkoming en de geschiedenis van de Sittardse vestingwerken. Aanleiding waren de herinrichting van de schootsvelden rond de omwalling van de binnenstad en de sporen van de Sittardse vestingwerken die archeologen aan het licht brachten.

De in het boek opgesomde bronnen zijn een goed hulpmiddel voor de vorming van een betere geschiedschrijving en de duiding van de waarnemingen van de archeologen en bouwhistorici. Peter Schulpen presenteert de bronnen gegroepeerd in acht hoofdstukken. De vestingwerken in kronieken; in beschrijvingen van archieftoegangen; in gepubliceerde transcripties van archiefbescheiden; in niet eerder gepubliceerde transcripties van archiefbescheiden; in verslagen en correspondentie over opgravingen; in archeologische en bouwhistorische rapporten; in geschiedkundige uitgaven en in de vorm van beeldmateriaal.

Waardevol voor de vesting Heerlen zijn de verwijzingen naar kronieken en diverse vroege archiefbronnen omdat beide vestingsteden daarin

genoemd worden, zoals de Rijkskroniek van Jan van Boendale en de Kroniek van de Landen van Overmaas. Het woord Heerlen / Herle / Herlo komt – begrijpelijkerwijs – in het hele boek niet voor, maar dat is voor de verwijzing naar de bronnen voor de ingewijde historici ook niet nodig. Wat wel nodig is: Heerlen moet met het oog op het jaar 2025 (800 jaar na de eerste vermelding van het landsfort) zelf een soortgelijk boek maken om nieuw onderzoek naar de geschiedenis van de vesting te vergemakkelijken. Wat ik belangrijk vind in dit boek is dat regesten en samenvattingen bij de opgesomde bronnen de belangrijke elementen uit betreffende bron weergeven en dat er (waar nodig) goede transcripties zijn geplaatst zodat je voor inzage van de bronnen niet stad en land hoeft af te reizen om de informatie bijeen te krijgen. Het boek is fraai en functioneel geïllustreerd en een lijst met woordverklaringen en toelichtingen sluit het boek af. (RB)

Over de grens

De sociaal-politieke dynamiek in de Nederlands-Duitse grensregio's, 1930-1940.

Jan Brauer (z.p. 2022), 331 p. Uitgeverij Verloren. ISBN 9789087049775 Prijs: €35,00.

Dit academisch proefschrift van Jan Brauer heeft hem de graad van doctor verschaft aan de Universiteit van Amsterdam, faculteit der Geesteswetenschappen.

De grens, de Nederlands-Duitse grens, bestrijkt een lengte van ongeveer 580 kilometer. In Zuid-Limburg is deze grens een belangrijk en heikel onderwerp in de geschiedschrijving. In dit proefschrift wordt met name gefocust op de grens in de periode 1930-1940 met af en toe een (voor het verhaal noodzakelijk) uitstapje naar andere periodes. De Nederlands-Duitse grens is in 1815 op de tekentafel getrokken en werd voor 1930 niet als een barrière gezien, afgezien van de periode 1914-1918. Nederland was neutraal en wilde de grens zo veel mogelijk openhouden voor de handel. Vanuit Den Haag was weinig aandacht of actie nodig om er de orde te handhaven.

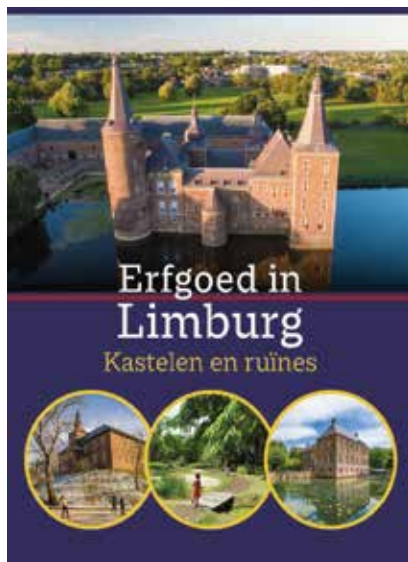
Vanaf de jaren 1930 werd het aan de oostgrens van Nederland onrustiger: demonstraties en provocaties

van nationaalsocialisten zorgden voor onrust.

Vanaf 1933, nadat de nationaalsocialisten de macht hadden overgenomen in Berlijn, werd de grens duidelijk zichtbaar: vele Duitse vluchtelingen staken de grens over en het aantal grensincidenten nam toe waardoor orde en rust vaker moest worden hersteld en gehandhaafd. In deze studie worden diverse incidenten uit deze periode beschreven. Onder meer in Kerkrade viel in 1933 een dode bij een grensincident. Vanuit Nederland voerden Duitse vluchtelingen verzet tegen het nazibewind. In reactie daarop voerde de Gestapo acties op Nederlandse bodem uit om dit verzet te breken maar ook om medestrijders te rekruteren. Zij hadden hierbij zowel Duitsers die in Nederland woonden en werkten als Nederlanders op het oog. In de grensregio kwam men dus eerder dan de rest van Nederland in aanraking met het gedachtegoed van het Derde Rijk. Vanuit Den Haag moest nu wel een reactie komen. Daarbij wilde de Nederlandse regering haar neutraliteit behouden en problemen met Duitsland voorkomen.

Om deze sociaal-politieke ontwikkelingen te beschrijven is voor een thematisch-ruimtelijke benadering gekozen. Invalshoeken zijn de verschillende spelers in deze omgeving zoals de (lokale) gezagsdragers en grensbewoners. Door de ervaringen en belevenissen van de grensbewoners van beide zijden van de grens met elkaar te vergelijken geeft de auteur vorm aan deze invalshoeken. Voor deze studie werden zowel Nederlandse als Duitse archieven geraadpleegd en dat leverde mooie bijvangst op die in het boek vermeld zijn.

Voor ons als grensbewoners is deze publicatie zeer de moeite van het lezen waard. (DSH)

Erfgoed in Limburg

Kastelen en ruïnes

Door Annika van Leeuwen (Utrecht 2021), 64 p. ISBN 978 84 6148 112 2. Prijs € 12,95.

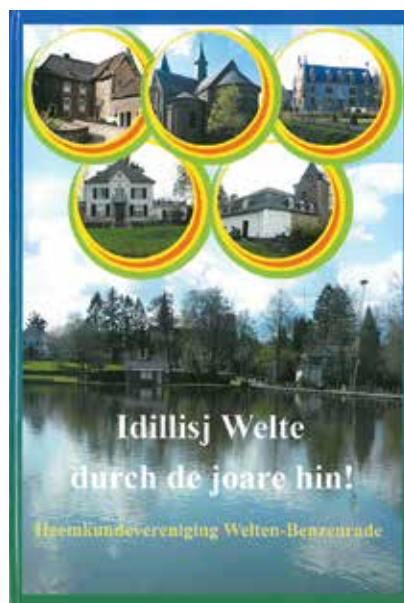
Erfgoed in Limburg. Kastelen en ruïnes is in 2021 uitgegeven in de reeks *Erfgoed in Nederland*. Deze reeks is een initiatief van Curtis Erfgoedproducties en werd gerealiseerd door Stichting Matrijs. Het deel dat over Limburg gaat schenkt aandacht aan een twaalfstal Limburgse kastelen, met de focus op wat er vandaag nog te bewonderen valt. Hierdoor vormt het boek een ideaal startpunt voor een eigen verkenning van de twaalf genoemde kastelen, want met achtergrondkennis zie je meer.

Het boek begint met een overzicht van de verschillende typen kastelen, zoals de donjon, het mottekasteel, de hoogteburcht, het terrassenkasteel en de waterburcht. Wat Zuid-Limburg betreft, worden vervolgens kasteel Doenrade, Hoensbroek, Schaesberg, Erenstein, Valkenburg en Neercanne besproken.

Zoals in het boek al aangegeven, is het vooral bedoeld voor de startende kastelenliefhebber die erop uit wil trekken en vooral wat wil zien. Met een beetje voorkennis van de rijke historie van een te bezichtigen kasteel, opgedaan uit een rijkelijk

van beeldmateriaal voorzien boek zoals dit, zal de beleving van zo'n bezichtiging zeker meer inhoud geven.

Op grond van welk criterium de twaalf genoemde kastelen in dit boek zijn geselecteerd, wordt helaas niet nader toegelicht. Hierdoor heeft het boek ook iets willekeurig. Het biedt helaas geen enkel inzicht in hoe rijk de provincie Limburg, en met name Zuid-Limburg, aan kastelen is geweest. Voor wat de kastelen in Zuid-Limburg betreft, is het in 2005 door Lou Heynens geschreven boek *Kastelen in Zuid-Limburg. In hernieuwde glans* een absolute aanrader. Heynens maakte alleen al voor Zuid-Limburg melding van circa 90 kastelen. Met de vermelding van slechts twaalf kastelen in *Erfgoed in Limburg*, komt Limburg er daarom behoorlijk bekaaid vanaf. (FG)

Idillisch Welte durch de joare hin!

Een uitgave van het bestuur van Heemkundevereniging Welten-Benzenrade.

Door Frans Kuipers en Frans Markon (Heerlen 2022), 2 delen, hardcover, 973 p., A5, full colour, prijs € 38,95.

Deze uitgave, verschenen als Jaarboek nr. 9 van Heemkundevereniging Welten-Benzenrade, herbergt een schat aan informatie over Welten en Benzenrade. Deel I omvat 7 en deel II 9 hoofdstukken. De delen I en II samen omvatten 49 items waarin de geschiedenis van Welten-Benzenrade beschreven wordt vanaf het jaar 53 voor Chr. tot heden. Deze publicatie is van groot belang voor de geschiedschrijving van deze kleine maar hechte gemeenschap. Mede dankzij het gebruik van de laptop en de grote beschikbaarheid van bronnen op internet is dit een heel stuk gemakkelijker geworden. In mijn tijd (1982) was dit wel anders. De interviews die plaatsvonden met de inwoners leverden waardevolle informatie op. Dit zéér informatieve werk bevat op vrijwel elke bladzijde wel één of meerdere foto's en/of afbeeldingen. Lijsten van bewoners, bokkenrijders, soldaten, toponiemen en straat- en veldnamen ontbreken niet. Topografische kaarten verduidelijken het totaalbeeld naast de beschrijvingen van straten en buurten. Religie in alle facetten passeert de revue. Kastelen, lenen, boerderijen en molens zijn ruim vertegenwoordigd waarbij ook hun al dan niet adellijke bewoners of bezitters vermeld worden. Ook het 'moderne' komt voorbij evenals het 'groene'. Deel II begint met WO II en loopt door tot het heden. Welten groeit in deze periode. De middenstand komt uitgebreid aan bod. Ook de zorginstellingen en het onderwijs krijgen een plek in dit werk. Uiteraard ontbreken de vele verenigingen die deze gemeenschap rijk is niet. Het dagelijkse leven wordt heel uitvoerig beschreven in het hoofdstuk over oude en nieuwe bedrijven. Mede dankzij de middenstand ontwikkelde dit boerengehucht zich tot een aantrekkelijk stadsdeel. Nagenoeg alle voorzieningen zijn hier

Foto: Focuss22 - Jean-Pierre Geusens

Opnieuw onze hartelijke gelukwensen aan Kasteel Hoensbroek!

Op maandag 6 juni sleepte Kasteel Hoensbroek voor de tweede keer in korte tijd een prestigieuze onderscheiding in de wacht. Na het winnen van de Museumprijs van de Vriendenloterij in 2021, werd het kasteel op tweede pinksterdag door de ANWB en de Nederlandse Kastelenstichting uitgeroepen tot 'Allermooiste kasteel van Nederland'. Er waren vijf kastelen in de race voor deze titel. De vakjury beoordeelde deze top 5 op authenticiteit, ruimtelijke samenhang, levendigheid en recreatief karakter. Met name op het onderdeel authenticiteit scoort Kasteel Hoensbroek hoog, aldus de jury.

'Het is een kasteel waarin nog heel veel authentieke elementen herkenbaar zijn. Het kasteel heeft relatief weinig schade opgelopen waardoor nooit grootschalige reconstructies nodig zijn geweest. Alle bouwfases uit de middeleeuwen en vroegmoderne tijd zijn nog terug te zien.'

Voor wie dit nog niet gedaan heeft: ga er vooral eens een kijkje nemen!

te vinden. Traditionele en nieuwe feesten vinden er plaats, herdenkingen en muziek- en sportevenementen. Bekende personen uit de gemeenschap worden vermeld met achtergrondinformatie en zelfs een mijnwerker uit Eygelshoven.

Resumerend stel ik vast dat er heel veel werk is verzet. Uit eigen ervaring is mij dat bekend en ik wil de HKV Welten-Benzenrade dan ook hartelijk feliciteren met deze aanvulling op hun oeuvre. Ga er maar aan staan! (WN)

9 772468 616000